

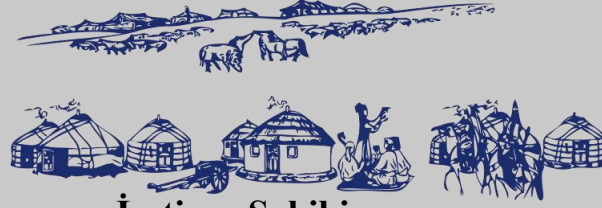

Göçebe Dergisi

MAYIS 2023 Sayı: 19

Fikir, Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi

İmtiyaz Sahibi

Gökçe Yükselen PELER

Genel Yayın Yönetmeni

Saffet Alp YILMAZ

Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı

Birkan UZUNOĞLU

Yayın Kurulu

Birkan UZUNOĞLU

Fatmanur CİHAN

Gamze KUTUP

Hatice KARAKAYA

Hilal ÇAĞLAR

Merve ARISAL

Muhammed Burak GÜNERİ

Serkan YÜKSEL

Şule BERBER

Tuğçe Burcu DEMİR

Redaksiyon Kurulu

Fatmanur CİHAN

Gamze KUTUP

Hatice KARAKAYA

Merve ARISAL

Tuğçe Burcu DEMİR

Sosyal Medya

Serkan YÜKSEL

Sekreteryaya

Hilâl ÇAĞLAR

İletişim

Adres: Salih Kayasal Sok. Levent APT. NO: 6/5

Girne, KKTC

Tel: +90 507 041 54 09

E-posta: gocebedergi@gmail.com

ÖN SÖZ

19. Sayımızı Sunarken

“Çocuk yurdun temelidir”

19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı ve 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlu olsun.

Dergimizin Nisan Sayısı, “*Düşünce/Fikir Yazıları*” *Edebî Yazılar*” ve “*Kitap Önerileri*” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır:

Düşünce/Fikir Yazıları; Bir Garip Poetika Karşılaştırması: Veli-Hâşim-Fazıl, “Dede Korkut” ve Navruz, Göç Yolları, Kulikovskaya Savaşı’nın Sonuçları, Nahçıvan’ın Gelecek Statüsünde Moskova Antlaşması’nın Rolü ve Saha Yeri ve Saha Türkleri başlıklı yazılardan

Edebî Yazılar; İki Delikanlı, Bilmem, Çıktım, Gece, Sokak, Fener, Eczane, Gidemiyorum ve Sevda Çiçeği başlıklı şiirlerden oluşmaktadır.

Yeni sayımızın kulaklarda hoş bir seda bırakması ve dün isimli hazinede şimdiden yerini alması dileklerimle.

Birkan UZUNOĞLU

İÇİNDEKİLER

DÜŞÜNCE/FİKİR YAZILARI	5
BİR GARİP POETİKA KARŞILAŞTIRMASI: VELİ-HÂŞİM-FAZİL - İlhami KOÇ.....	5
“DEDE KORKUT” VE NAVRUZ - Davronbek ORİPOV	8
GÖÇ YOLLARI - Ahmet URFALI.....	14
KULİKOVSKAYA SAVAŞI’NIN SONUÇLARI - Asım Can ÖZTÜRK.....	23
NAHÇIVAN’IN GELECEK STATÜSÜNDE MOSKOVA ANTLAŞMASI’NIN ROLÜ - Şakir Hüseyin VAHİD.....	30
SAHA YERİ ve SAHA TÜRKLERİ - ALANDAN İZLENİMLER - Ümit ŞAHİN.....	34
EDEBÎ YAZILAR	38
İKİ DELİKANLI - Rüveyda Yerli	38
BİLMEM - Dilan KELEŞ	41
ÇIKTIM - Aleksandr Blok (Çev. Ahmet Muhammet ÇAKAR)	42
GECE, SOKAK, FENER, ECZANE - Aleksandr Blok (Çev. Ahmet Muhammet ÇAKAR)	42
GİDEMİYORUM - Dilan KELEŞ	43
SEVDA ÇİÇEĞİ - İlhami KOÇ	44
KİTAP ÖNERİLERİ	45

DÜŞÜNCE/FİKİR YAZILARI

BİR GARİP POETİKA KARŞILAŞTIRMASI: VELİ-HÂŞİM-FAZIL

İlhami KOÇ

“Şiir, sözün imbikten damıtılırcasına inceltildiği, fikrin derinleştirildiği, hissin yoğunlaştırıldığı, hayalin zenginleştirildiği ve biçim zevkinin üst düzeye çıkarıldığı bir sanattır.”

Prof. Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK

Hiç kuşkusuz dışarıdan bir göz, eğer az da olsa edebiyat bilgisine sahipse şayet Orhan Veli'nin, Ahmet Haşim ve Necip Fazıl Kısakürek'e aykırı olduğunu görebilecektir. Veli, iki şaire de kesin surette karşı tavırda bulunan bir şairdir. Fakat genel olarak irdelendiklerinde şiirlerini anlattıklarını, hayatlarında şiiri nasıl kavradıklarının adeta bir manifestosu olan poetikalarında, bağdaşan ve ayrışan noktaları da görebiliriz. Poetikalarından alıntılarla açıklayacak olursak “Ben sanatlarda tedahüle taraftar değilim” diyen Veli, ilerleyen satırlarında da hususi olarak musikiyi şiirde istemediğini belirtir. Ancak Haşim ise onun bu görüşüne katıyen karşı olarak gösterebileceğimiz “şiir musiki ile söz arasında sözden çok musikiye yakın” cümlesini ilke edinmiştir. Veli, poetikasında “Şiirde hücum edilmesi lazım geldiğine inandığımız zihniyetlerden birisi de mısracı zihniyettir” şeklinde mısranın hiçbir uğraşa tabii tutulamamasını diler. Fakat yine karşısında Haşim'i şu sözlerle görürüz “Şiir nesre kabil-i tahvil olmayan nazımdır.” Haşim, hikâyeleşebilen, alt alta sıralanan cümleler istemez. Her bir mısranın yegâne ona özel olmasını ister. Buradan yola çıkarak Kısakürek'in “Şiirde Şekil ve Kalıp” ilkesinden pay çıkarabiliriz. Bu çıkardığımız pay Haşim'den pek de ayrı olmayacaktır. Kısakürek, bu başlığında “Şekil ve kalıp mananın iskeletidir” ifadelerini kullanmıştır. Mısracı tutumundaki safını da “Şiirde Gaye” bölümünde “Şiirin en belirli ve en soydaş ikinci gayesi olarak, onun remzî ve sırrî bünyesidir.” cümlesiyle belirlemiş olur ki zaten şaire göre ilk gayesini de “mutlak hakikati usullerin en incisi ve en giriftiyle aramak” olarak belirlemiştir. Zannediyorum mutlak hakikati, esas şiiri arayan bir şair, aleladelige yakalanmak

istemeyecektir. Mısracılık mevzuu, poetikalarda en su götüren olay olmuştur. Haşim, “Denilebilir ki herkesin anlayacağı şiir münhasıran dûn şairlerin işidir” cümlesiyle Veli’ye bir

hayli zıt görüşünü ortaya atmıştır. Bir noktada Kısakürek ile aynı paydada buluşuyor gibi görünseler de mana konusunda Haşim’in “Mana aramak için şiiri deşmek, terennümü yaz gecelerinin yıldızlarını ürperiş içinde bırakan hakir kuşu eti için öldürmekten farksız olsa gerek” sözleri, “Şiirde Gaye” ilkesinin tam karşısında yer almıştır. Kısakürek, “Şiirde Gaye” ilkesinde “O kelimeler tarzı ki kayaların şifresi gibi, bir şeyi bildirmekten ziyade, bir şeyi saklamaya memurdur” demektedir. Burada iki yorum yapılabilir: İlki Haşim’in mana aradığı Kısakürek aramadığıdır yani Haşim, kuşun sesini ete tercih eder. İkincisi ise Kısakürek’in bu cümlesinin yine Haşim’in “Şair ne bir hakikat habercisi ne bir belagatli insan ne de bir vaz-ı kanundur” cümlesiyle bağdaştığıdır. Lakin bu bağdaşıklık çok uzun sürmemiş Kısakürek Şair ilkesinde aykırılığı “Şair de ilahi idrak emanetinin insanda insanüstü mevhibesini temsil etmeye memur yaratık” cümlesiyle belli etmiştir. En belirgin aykırılık ise “Şiir mutlak hakikati arama işidir” cümlesi olmuştur. Haşim herhangi bir propaganda, fikir ve mana veya hakikat arama işinde değildir. Fakat Veli, “Şiir de onların (burjuvazi olmayanların) hakkıdır” cümlesiyle kısmen Kısakürek ile aynı noktada buluşmuştur denilebilir. Çünkü hakikati çağırma isteğinden tutacak olursak Veli için de bunu, gerçeği, reel olanı istediğini düşünebiliriz. Ayrılıklar olsa da Haşim ve Kısakürek birçok payda buluştuğu gibi şu cümlelerde de neredeyse aynıyla beraber bulunmuşlardır. Haşim, “Ne şair şiiri ne de sanatkâr sanatı tefsir edemez” demiştir. Kısakürek ise, “Arı bal yapar fakat izah edemez”, “Ağaçtan düşen elma da arz cazibesinden habersizdir” demiştir. Elma ağacındaki mahsulün fazlalığı, ya dalı eğer ya da olan elmalar dibine düşer. Şair de böyledir, dolar, dolar, dolar ve taşar. Şiir işi mühim bir iştir. Bütün bunların üzerine ve başta alıntılanmış olduğum, şiir görüşümde etkili kişi Prof. Dr. Mümtaz Sarıçiçek hocamın sözünden hareketle çıkarım yapacak olursak şiir dünyasını bir süngere benzetmekten de zarar gelmez. Şair, süngeri sıkı el; sünger, şairin şiir dünyası; o süngerden sıkıldıkça düşen damlalar ise şiirin özüdür. Kafiye, damlalar yere düştükçe çıkan istemsiz ritimli ses, ölçü/kalıp ise damlaların art ardalığıdır. Bunlar birbirinden ayrı düşünülemez fakat bunu yakalamak için süngere tırnaklarını geçiren şair, şair sayılmaz. Haşim ve Kısakürek bu durumu en derinden kavramaya çalışan bir şair olmayı başarmış, Veli de perspektifinin farklılığını ortaya koyarak aslında gerçek şiir denilecek birçok esere imza atmıştır. Burada sorulması gereken soru fikrimce

şu olmalıdır: Bir şair, şair olabilmek için kaç şiir yazmalıdır? Poetikalarını irdelediğimiz üç şair de yüzlerce şiire imza atmış, yüzlercesi arasından birkaçı ile hafızalara kazınmışlardır. Bu onların ve hiçbir şairin olgunlaşma süresindeki elmadan farklı olmadıklarını gösterir.

“DEDE KORKUT” VE NAVRUZ

Davronbek ORİPOV¹

İranlı-Tacik halklarına ek olarak, ilkbahar eşit gün Navruz bayramı Türkler için kutsal, ulusal bir bayram olarak kabul edilir. Bazı kaynaklara göre, Navruz’un son Buzul Çağı’nın bitiminden biraz önce, daha doğrusu on beş bin yıl önce olduğu ortaya çıktı.

Eski İran Jamshid’in efsanevi Kralı “Navrozi Jamshid” efsanesi doğrudan bu büyük bayrama atfedilir. Afganistan’da yaygın bir efsanenin yanı sıra “Amoo Navruz” adlı bir Farsça, Nanex Novrouz’un Amoo Novrouz’u beklediğini, ancak yeni yıl girdiğinde uykuya daldığını söylüyor. Amoo Novrouz uyurken gelip giderdi, her yıl tekrarlanmaya devam edecek bir olaydı. Efsanenin Hint mitolojisindeki monand parşömeniyle de buluştuğunu belirtmekte fayda vardır.

Eski ve klasik İran müziğinde Ekinoks hakkında özel melodiler ve şarkılar vardır. Bunlara “Novrouz-e Khara”, “Naz-e Novrouz”, “Yaad-e Novrouz”, “Novrouz-e Saba” ve “Novrouz-e Khordak” denir. Osmanlı İmparatorluğunda da benzer ezgi ve müziklerin kayıtları tutulmuştur. “Navruz”, “Mübarek”, “Shohmoylar”, “Sumalak”, “Boyçeçek”, “Binafsha” gibi halk sözlü yaratıcılığının örnekleri bugün Özbekistan halkı tarafından hâlâ aşkla icra edilmektedir.

Bu noktada haklı bir soru ortaya çıkıyor. Türk kaynaklarında, özellikle eski İncil destanı “Dede Korkut”ta bahar bayramı hakkında bilgi ve plaketler görünüyor mu?

“Bozkurt” adlı Türk ve Orta Asya ülkelerine yayılan efsaneler, isimleri yukarıda geçen Nanex Novrouz ve Amoo Novrouz’dan bahseder.

Bayram hakkında bilgi Ebu Rayhon Beruni’nin “Kadim halklardan emanetler”, Ömer Hayyam’ın “Navruzname” sinde bulunuyor. Mahmud Kaşgari’nin “Divani luğatıt-türk” adlı eserinde Navruz’a ithaf edilen türküler listelenir.

O, Orta Asya tarihçisi bilgin Ebu Bekir el-Narşahi, “Buhara Tarihi” adlı eserinde, Navruz gününde, Siyovu’un mezarının başında insanların bir horozu katlettiğini ve bunun üç bin yıldan fazla sürdüğünü yazdı[1].

¹Özbekistan Ulusal Üniversitesi, Özbek Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi E-mail: bekdavr@mail.ru

Ayrıca Narşahi, Navruz'da konuşulan Siyovuş adıyla ilişkilendirilen köylülerin şarkılarından da bahseder: “Bunların gerçekleşmesinin üzerinden üç bin yıldan fazla bir süre geçti”.

Bu noktada ortaya bir yansıma koymak istiyoruz. Fars-Tacik Edebiyatında Siyovuş hakkında onlarca efsane vardı, bunlardan biri şöyle diyor: [2], İran kralı Caicovus'un bir oğlu var. Adını Siyovuş'tan almıştır. Siyovuş büyüdüğünde Turon'a geldi ve birçok askeri öldürerek savaştı. Afrasiab (Alp Er Tounga) ona ateşkes teklif eder. Siyavuş ateşkesi kabul ettiğinde ona kızını verir.

Zaman geçtikçe Siyovuş'un itibarının artması tehlikesiyle karşı karşıya olan Afrosiab tarafından öldürülür. Böylece Türk-Pers çatışması yoğunlaşır.

V. Jirmunsky, epos varyantlarından birinde Aruz'un (bazılarında Uruz) Afrosiab'ın oğlu olarak gösterildiğini not eder. Türk bilim adamı R. Uzdek olarak restore ettiği destan “Alp Er Tounga” Alp Ariz, Peşeng'in ikinci oğlu Afrosiab'ın kardeşidir [3]. Aruz'un “Dede Korkut”un ana karakterlerinden biri olduğu bilinmektedir.

Oğuzların Hanı (Boyindirhandan sonra) ve kahramandır. V. Jirmunsky, Aruz'un Afrosiyob'un oğlu olmasına rağmen, Solur Kazan'ın Alp ülkesi Tounga'nın (Afrosiob) alternatif isimlerinden biri olduğu sonucuna varıldığını belirtti.

Afrosiab'ın ilk olarak “Avesto”da *Türklerin Yenilmez Hanı* olarak tanımlandığı göz önüne alındığında, Navruz'un Türklerle ilgili olduğu, yılın başlangıcı ve Türklerin tarihi olan “Dede Korkut”un birkaç bin yıl öncesine dayandığı ortaya çıkıyor.

Asil bilgin Hodi Zarif Navruz, evrenin yaşını en az üç bin yıl hatta daha fazla olarak görüyor [4].

Navruz kutlamalarına diğer göndermeler Orta Asya'da gerçekleşir. Navruz'da ithaf edilen Kazak türkülerinden biri olan Ulus Günü'nde şöyle söylenir: “*Ulus Günü'nde kazan doluyrsa tüm yıl boyunca süt bol olur, yücelerden alkış alırsanız o yıl avınız bol olur*”. Bu örnek, Türk-Oğuz boyları, tohum rehberi, yaşlı Dede Korkut, Solur Kazan hakkındaki parşömenlere mükemmel bir şekilde uyar.

“Saodat” dergisinde yayınlanan “Onaqtining saxovati” (Onaqtı'nin cömertliği) makalesinde [5] Hangi ülkeden geldiği Navruz'a makul bir cevap verildi. Ona göre, dünyaya ilk alfabeyi veren, laik bilimleri kuran büyük allomaların vatani olan Harezmi topraklarına, MÖ bininci yıllarda bile eski zamanlarda Xvayrazam deniyordu.

Sonraki yıllarda yapılan arkeolojik ve etnografik araştırmalar, Navruz Bayramı'nın ilk olarak Parthia'da aynı topraklarda Yunan ve Avrupalı filozoflar Niso'nun (yani kadın şehrin başkenti Parfiyona'nın) eserlerinde kutlandığını doğruladı.

Bunun açık bir örneği Burgut (Kartal) Kalesi, Jombok Kalesi ve Niso höyüklerinde inşa edilen ve bu günlere kadar ayakta kalan “ateş evleri”dir. Burgut kalenin merkezinde mavi kubbeli bir türbeydi. Türbenin tepesinde, Onaqui'nin yükseltilmiş kolunda zümrüt bir taş vardı. Bahar ekinoksunda-Şemsi hesabı olan hamal ayının ilk günü, řu anki takvimimize göre 22 Mart'ta mozolenin kubbesindeki delikten gelen güneş ışığı, Onaqui'nin elindeki zümrüt taşın üzerine düştü ve ateş hazır olan kazanın ocağına ateş yaktı, sumak pişirdi.

Şimdi Firdavsun'un “Şahname”sine dönelim. Eserde, yılbaşı gecesi Kral Jamshid'in adıyla ilişkilendiriliyor. Cemşid insanlara toprağa iyilik yapmak için mesleği öğretilir, demiri eriterek silah yapar, iplik eğirerek kıyafet örer, binalar inşa eder, tıbbın sırlarını çözer, gemi yapar, bahçe yapar. Ve son olarak, “işleri kükrediğinde meyve”, bir gün taht kurduktan sonra cennete yükselir. Bu efsaneye göre Navruz aynı gün kutlanırdı.

Dikkatimizi çeken yön, Onaqui'nin toponimi oldu. Makalelerimizden birinde korkunun toponiminden daha önce bahsetmiřtik [6].

Ona göre, korkmak fiilinin hemen ötesinde **Qo'r-qut** kelime gerçekleşir. Bu kelimeye Qo'r-qut – toplanan, üzölen, zenginlikler, yedekler; bir nimet olarak tanımlanır. Dikkatimizi çeken söz bir lütuftu ve tohumun bir büyüğü olarak korku babasının her sözü, ülkesine yaptığı işlerle kutsanmıştı. Ülke halkı zengindir. Bu nedenle, Türklerin büyüklerin onuruna korkunun babası dedikleri şeyden uzağız.

Altay Türklerinin Cennet Tanrısını yönettiğini belirtmekte fayda var. “**Qo'r bo'ston**” onu çağırıldılar ve doğal olarak ona kutsama, dolgunluk, mutluluk dilediler. Terim, korkunun kökünün kutsama, iyilik, mutluluk çağrışımlarının paylaştığı yeri ifade eder.

Onaqui'nin yükseltilmiş elinin zümrüt taşı da sumak ateşini yakarak ülkesine bereket ve dolgunluk getirdi. Bizim gözümüzde, Onaqui ve Korkuluk isimleri neredeyse aynı anlama geliyor. Her ikisinde de, rehberlik, şamanizm, yaşlılığın nitelikleri, tohum ve kabilelerin şefinin özelliği, kutsama, yıl boyunca dolgunluk dilenmesi olarak tezahür etti.

Navruz terimi, “Dede Korkut” kitabını anlatırken veya halk arasında doğrudan “Dede Korkut”ta geçmez. Ancak destanın kapsamlı bir okuması sırasında “Yeni Gün” ile ilgili bazı yönleri fark etmek mümkündür.

Özellikle, destanın ilk yüksekliğine baktığımızda:

“Bir gün Qamğan oğlu xan Bayındır yerindən durmuşdı. Şami günlügi yer yüzünə dikdirmişdi. Ala sayvanı gög yüzünə aşanmışdı. Biñ yerdə ipək xalıçası döşənmişdi.

Xanlar xanı xan Bayındır yildə bir kərrə toy edib, Oğuz bəglərin qonaqlardı. Genə toy edib atdan aygır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırmışdı. Bir yerə ağ otaq, bir yerə qızıl otaq, bir yerə qara otaq qurdırmışdı... [7]”.

El reisi Boyındirkhan’ın yılda bir kez konseye sahip olduğu ve aygır, deve, koyun ve koç kesen Oğuz Beklerine konuk olduğu anlaşılmaktadır. Her yerde beyaz, kırmızı ve siyah çimler vardı.

Yine destana dönüyoruz:

“Solur Kazan’ın Evinin yağmalanması”nın kenarında şöyle deniyor: “...Qazan bəg ordısını, oğlanını – uşağını, xəzinəsinə aldı, gerü döndi altun taxtında. Yenə evini dikdi. Qaracıq çobanı əmiraxur eylədi. Yedi gün, yedi gecə yimə-içmə oldı. Qırq baş qul, qırq qırnaq oğlu Uruz başına azad eylədi. Cılasun qoç yigitlərə qalaba ölkə verdi; şalvar, cübbə, çuqa verdi... [8]”.

Annesi, kadını, oğlu, hazinesiyle birlikte yov’un elinden dönen Solur Kazan, yeniden yuva kurar ve yedi gece yedi gün düğün yapar. Kırk köle, oğullarının başı için sadaka olarak kırk hizmetçiyi serbest bırakır. Savaşta yiğitlik gösteren gençlere zenginlik, toprak ve su bahşediyor.

Boyındirkhan ve Solur Kazan elyu’nun arazide bir masa açıp misafir ettikleri, çeşitli hediyelerin kutsandığı iki parçadan görülmektedir. Halk sözlere katıldı. Navruz’un, boyarların oluşmaya başladığı MS 5-9. yüzyıllarda Türkler Oğuzlar arasında yaygın olarak kutlandığı iyi bilinmektedir. Yukarıdaki eylemler gerçekleştirilir.

Saygıdeğer hocamız Orhan Şaik Gökyay’a göre [9], destanda yer almış olan düğün formları şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. Han Toyları
2. Akına Gidiş ve Akından Dönüş Toyları
3. İlk Avdan Dönüş Toyları
4. Hacet veya Dilek Toyları
5. Ad Koyma Toyları
6. Düğün Toyları

7. Yağma Toyları

Bahsettiğimiz Navruz Bayramı, Han ile ilgili düğünleri, at döşemeyi ve nikâh merasimini içermesi bakımından dikkat çekicidir.

Navruz evrenine adanmış eski efsanelerden birinde evrensel bir tatilin ortaya çıkışı, atalarımızın ilkbahar mevsimi ve mavi saha çalışmasının başlangıcı ile ilgili udumlarına bağlanır. Navruz, 21 Mart - 22 Mart gecesi “Qozon to‘la” udumi ile başlar. Sumalak ve Halim de bu akşam geceleri çok sayıda pişirilir. Bu yemeklerin kabı ertesi gün açılır.

Navruz, “kazanı ödeyen”, yani kutsamayı kutlayan halkın seçilmesidir. Bayramda, dokunulmazların çoğunda sumacılar kaynayan doluluktan, tarlaların bereketinden, meyve dolu bahçelerin cömertliğinden ilham aldılar.

Bugün yılbaşı, Özbek, Türk, Azeri, Kazak, Kırgız, Türkmen, Uygur, İran Azerileri, Tacik ve Afgan Özbekleri gibi Türk halkları arasında yaygın olarak kutlanmaktadır.

Örneğin baharın gelişinin bir işareti olan Navruz Bayramı, Türkiye’de 20 Mart’ta kutlanır ve bayramın en önemli ilkesi ateş yakmaktır. Bu gece Tongel sözde havai fişekler yakılır, bir dilek söylenir ve ateş üzerinden atlanır. Ateşten atlayan herkesin isteklerinin olumlu olduğuna ve tüm hastalıklardan kurtulduğuna inanılır.

Bu gün için 7 farklı yemekten oluşan “Navruz sofrası”nı bir ekip düzenliyor. Yılın doluluğu için hazırlanan masada herkes istediğini yer ve yılın bu şekilde geçmesini diler.

“Qozon to‘la” udumiga Solur Kazan ve Dada Qor‘ut isimleri birbirleriyle ilişkilidir, uyarlar. Elbette bu fikrin tam olarak doğrulanması için, Türk-Oğuz döneminde Navruz’un kutlanmasıyla ilgili tarihi parşömenlere bakmak için uzun bir çalışma yapmak gerekiyor.

Üzerine bir hayli düşülen bu düşüncelerin kökü, çok eski zamanlara denk gelen Navruz’un, evrenin Türk halkları destanı “Dede Korkut” ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır.

Kaynaklar

1. Abu Bakr al-Narshaxiy. Buxoro tarixi, T., 1966.
2. Abdurahmonov A. Turkiy adabiyotning qadimgi davri. (Eng qadimdan islomgacha bo‘lgan davr). Toshkent.: Yangi asr avlodi, 2005.

3. Bu iş. S. 141-142.
4. Hodi Zarif. milliycha.uz.
5. Navro‘z milliy bayrami. elib.buxdu.uz.
6. Oripov D. Korkut toponimi üzerine üç fikir. Göçebe Dergisi. Fikir, Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi. Ağustos 2022 Sayı: 15.
7. Kitabı-Dədə Qorqud. Əsil mətn. Bakı, 2004, S.24. 8. Bu iş. S.50-51.
8. 9. Bakırcı Nedim. Dede Korkut Kitabı bağlamında oğuzlarda toy geleneği. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi Cilt: 7 Sayı: 20 Sayfa: 130 - 142 Aralık 2019 Türkiye Araştırma Makalesi.

GÖÇ YOLLARI

Ahmet URFALI

Giriş

Göç, bütün insanlığın bir yazgısı olarak ilk toplum hayatından başlayarak sürüp gelmektedir. Çileyle ümidin birbirine karıştığı çok boyutlu bir olgu olan göç; insanların fert veya kitle hâlinde, sosyal, ekonomik, siyasi, iklimsel, dini veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi mekân değiştirmesi anlamında kullanılmaktadır. Yer değiştirmeler milli sınırlar arasında olabileceği gibi sınır aşırı ülkeler arasında da olabilir. Göçün nedenleri ve oluş biçimlerine göre uluslararası literatürde farklı adlandırmalar yapılmaktadır. Göçler, gidilen ülkede demografik ve sosyolojik yeni sorunlar meydana getirir. Göçler sosyolojik anlamda; temel kuramlar, ekonomik temelli göç kuramları, sosyo-kültürel göç kuramları olmak üzere üç ana başlıkta incelenmektedir. Bu yazımızda Türk kültür hayatında göç kavramının algılanış biçimi üzerinde duracağız.

Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırlarında milli kültür ve medeniyetini meydana getirmiş olan atalarımızın göçü, bir hayat biçimi halinde yaşamışlardır. Temel geçim kaynağı hayvancılık olunca onların beslenmesi ve bakımı için mevsimlere göre göç edilmiştir. Yaylak-kışlak arasında geçen hayat, göçerliğin bütün safhaları ile kültürel değerler arasına girmiştir. Türk destanları, efsaneleri ve diğer halk edebiyatı verimlerinde göç, çok ayrı bir ögedir. Özellikle İslâm'a geçildikten sonra Hz. Peygamber'in Hicret'i ile de göçe, dini bir kimlik verilmiştir. Böylece Türk kültürü içinde, göç kuramlarının dışına taşan ve ancak sezgi/keşif yoluyla anlaşılabilen şifreli/gizemli/ mistik bir göç kavramı meydana getirilmiştir.

Göçte Gurbet Garipliği

Türk'ün tarih seyirinde göç, gurbet olagelmıştır hep. Türk'ün dinamik yapısı biraz da bununla ilgili olsa gerektir. Efsanesinde göç, türküsünde gurbet, ağıtında hüznün vardır Türk'ün. “Kalkar göçer gider obalar...”, “Bir yiğit gurbete gitse...” diye başlar türküler. Garipliğin kimsesizliği dokunaklı bir hüznle dolar gözlere. Yabancısin, elsin, elginsin şimdi burada. Gurbetle gariplik ikiz kardeştir, yurdundan yuvasından ayrılınca sen. Biri gözyaşı akıtır gözünden, diğeri ağıt yakar.

Hız. Peygamberin izini süren Türk, göç etmeye, gurbete çıkmaya mistik bir anlam yüklemiştir.

Ahmet Yesevî, gurbete çıkmayı dervişlerine telkin ve tavsiye edip onları üç yöne

salmıştır. Binlerce derviş, Türk'ün erdemli duruşunu İslâm'ın özü ile birleştirip Horasan'a, Anadolu'ya göç etmişlerdir.

Sefere çıkan kişi, gurbet garibidir. Bu bakımdan Ahmet Yesevî, gurbete çıkmayı övmüştür. Gidilen her gurbet, kutlu Türkistan kadar sevilmiş, yeni vatan yapılmıştır.

Ahmet Yesevî'nin Hikmetler'i, onun asıl hedefinin ne olduğunu öğrenmek açısından önemlidir:

“Neler gelse, görmek gerek o Hüda'dan;
Yûsuf'unu ayırdılar o Ken'an'dan;
Doğduğum yer o mübarek Türkistan'dan;
Bağrıma taşlar vurup geldim işte.

Gurbet değdi Mustafa gibi erenlere,
Otuz üç bin sahabe ve yaranlara,
Ebu Bekir, Ömer, Osman, Murtaza'ya,
Gurbet değdi onlara hem, dedim işte.”

Göç ve gurbetin habercisi olan kuşlar, tasavvuf gereği gönüllerden makamlara sır taşırlar. Derviş ruhu, kuş donuna girerek gurbete çıkar. Bu gurbet, dervişin Tanrı'dan uzaklaştığı kaygısına kapılarak günlük hayatla ilişkisini kesmesi ve yalnızlık içinde Tanrı'yı gönlünde aramasıdır.

Göç ve gurbet Türk'ün alınyazısıdır. Bunlar kuru sözler değildir; içeriğinde kültürel kodları, gidilecek yolları, erişilecek ülküleri, ulaşılabilecek hedefleri anlatır.

Sözler de Göçer Senin Gibi

TDK Büyük Türkçe Sözlük'te göçle ilgili Türkçe 176 kelime bulunmaktadır. Bu da Türk'ün göçe yatkınlığının bir ifadesidir. Türk'ün ruhuna desen desen işlenmiş göçerlik. Atalarından miras kalmıştır, çocuklarına emanet bırakılacak. Göçerlik, Türk'ü üstün kılmıştır, yatuklara karşı. Bu ruh hâlinin şifreleri vardır genetiğinde, canlılığı devam eden ve hep depreşip duran. Bilgece bir öğüttür göçerlik Tonyukuk'tan Bilge Kağan'a; “Hakanım, oturursak belli bir yerde

yüz katımız olun düşman gelir, bizi yok eder. Hâlbuki göçer yaşarsak, zayıf olduğumuz zaman çekilir, güçlü olduğumuz zaman ilerleriz.”

“Artık duralım” diyen Melikşah’a, Nizamülmülk’ün ağzından dökülen söz, “Durursak çökeriz”dir.

Göçerliktir; topluma dinamizm, dayanıklılık, mücadele azmi, eşitlik ve dayanışma ruhu veren. Türk’ün nazarında hayat, göçünü üzerinde taşıyan bir yoldur. “Göçebenin hayatı, insan maharetinin bir zaferidir” der Arnold Toynbee. Sözü, senin teşkilatçılık dehana bir övgüdür. Atı, kendine kanat yapmak için ehlileştirdin. Tekerleği icat ettin kağnına. Demiri buldun, okunun ucuna. Ve demire su verip, eline kılıç yaptın. Göçküncü ruh zaten senin varlık sebebindi. Bu görkemli bir buluşmaydı, yedi iklim dört bucak dolaştıkça.

Göçerlerin Sırrı

Göçerlik bir hayat tarzı, yaşama biçimi ise, yıllık ve sürü için otlaklar gerekiyorsa, göçmeye devam edecektir. Evini, ihtiyaçlarını, ümitlerini, beklentilerini ona göre düzenleyecektir göçmen. Düzenli ve disiplinli olacak, maharetli ve mücadeleci. Teşkilatçı olacak ve soy ilişkilerinde bağlılık andına uyacaktır.

Ekonomik yapı değişti. Ama göçerin içindeki göçerlik ruhu büyüdükçe büyüdü. Çünkü o kanatlıydı ve uçma hevesin hiç kırılmadı.

Bergson: “Kapalı toplumda, yaşamakta olan bir ferdin gözünde sınırlı, küçük, durgun bir dünyadır” der. Buna karşılık, açık bir toplum için dünya; sınırsız, sonsuz ve sürekli değişim içindedir.

Yerleşik çiftçi toplum durgun, hareketsizdir. Çünkü toprağa bağlıdır. Ekim ve hasat süreleri bellidir, acele etmesine gerek yoktur. Birey öndedir, ırgatları ve köleleri vardır.

Göçebeler toplumdur. Çünkü işler yardımlaşma ve dayanışma ile görülür. İrgata ve köleye ihtiyaç yoktur. Devlete ve millete karşı yükümlülükleri bulunur. “Ele güne karşı” deyiminde el, devlet; gün (kün), millet anlamındadır.

Göç, gerekli ve yeni ümitlenmelerin başlangıcıdır. Her şeyi yeni baştan kurmak, azimli ve kararlı olmak, özgürlüğün, kendine güvenin bilinciyle hareket etmek, savaşa, mevsim değişikliklerine hazırlıklı bulunmak göçerliğin en belirgin vasıflarıdır. Göç, ümit ve kurtuluştur. Çiftçi isimleri yer, göçer isimleri hareket ile ilgilidir.

Hareketli olmayan toplumlar, üretken değildir, yeniliğe kapalıdır. İlerleme, yükselme, değişip gelişme gibi canlılık ifade eden kavramlar, onun durgunluğunda kaybolmuştur. Kendinden başka bir şey görmeyen toplumlar nasıl ilerleyebilir?

Atalar göçerek, durgunlaşan milletleri hareketlendirdi.

Uygurlukların sentezini yaparak Oğuz Kağan'ın dünya barışını sağlamaya çalıştı.

Kendinden olmayanlara hor bakmadı, aşağılamadı. Onları Tanrı'nın emaneti olarak gördü.

Dünya cihangirlerinin üstünlüklerindeki sır, göçtür.

Göçerlerin kalesi olmaz. Onlar kaleler fethederler.

Oğuz Han'ın Yorumunda Göç, Fetihdir

Vezir Uluğ Türk, rüyasını Oğuz Han'a anlattı:

“Altın bir yay gün doğusundan gün batısına, üç gümüş ok kuzeye doğru gitti. Gök Tanrı, düşümde gördüğümü gerçeğe çıkarırsın. Tanrım bütün yeryüzünü senin nesline bağışlasın.”

Oğuz Han, oğulları Gün, Ay ve Yıldız'ı gün doğusuna, Gök, Dağ ve Deniz'i gün batısına gönderdi. Yay ve ok, göçer toplumun mekânı aşma isteğini simgeler.

Böylece göçer toplumun kahraman olarak öne çıkardığı alp tipi ile bu özellik birleşince atalarımızın hayat tarzı, mekâna ve zamana bakış biçimleri uzakları gitmeyi, yeni yerler keşfetmeye, fetih yoluyla hâkimiyet kurmayı amaçlamaları anlam kazanır.

Oğuz Han,

“Ben sizlere oldum kağan
Alalım yay ile kalkan
Nişan olsun bize buyan
Bozkurt olsun bize uran”

diyerek egemenlik kurmak için göç etmeyi gaye edindiğini söyler.

“Daha deniz daha müren
Gün tuğ olsun, gök kurıkan”

sözü de nihai hedefin cihan hâkimiyetini sağlayarak dünya barışını kurma arzusunu belirtir.

Uluğ Türk'ün rüyası, Oğuz Han ülküsü, Türk milletinin alp yapısı görkemli bileşimi ile büyük devlet olmanın temelleri atıldı.

Oğuz Han, oğullarının bulup geldiği okları bölüp üç küçük oğluna verdi.

Yayın oku atacağını ve oğullarının da ok gibi olmaları gerektiğini tembihledi.

Göç Destanının Şifreleri

Tuğla ve Selenge ırmaklarının birleştiği yerde Hulin Dağı yükselirdi olanca ihtişamıyla. Nehirler boyunca bereket fişkırdı topraktan. Hulin Dağı, yaylaktı sıcak yaz aylarında, mutlu ve becerikli halka. Irmak ve dağ, saadet dağıtırdı insanlara. Bebekler gürbüz, kulunlar çevikti, kuzular ağıllar dolusuydu.

Bozkırın barış çağıydı, kılıçlar gömülüydü. Tanrı'nın bağıışı ve armağanıydı Türk ülkesine güzelliklerin yoğrulduğu bu kutlu zamanlar.

Hulin Dağı, kışında çiğdemli, baharında gelincikliydı, türküler yükselirdi koyaklarından. Dolunay ışığını düşürürdü ırmakların üstüne. Su kıpır kıpır gümüştan ışıltılar yayardı sevincinden. Salkım söğütler dallarından taç sunardı suyun başına.

Hulin Dağı'nın eteğinde at koştururdu yiğitler doludizgin. Zifiri karanlığıyla Hulin Dağı'nı bürümüşken gece ve ortalıkta su şırıltısından başka ses duyulmazken.

Yücelerden biri belirdi ansızın. Uyandı kurt-kuş, uyandı börtü-böcek, uyandı herkes ve her şey...

İki kayın ağacının üstünde durdu kutsal ışık.

Kayın ağaçlarının gövdeleri büyümeye başladı ve her gece içlerinden kutsal ışık sızarak çevreyi aydınlatırken, ezgiler yükselirdi Hulin Dağı'na doğru.

Kayın ağaçları yarıldı birdenbire. İçlerinden beş çadır belirdi, her çadırda gürbüz çocuğun bulunduğu. Halk, bu kutsal doğumun Tanrı'nın Türk Ülkesine daha birçok güzellikler bağışlayacağını bir işareti kabul ederek büyük şölenler düzenledi.

Çocuklardan en büyüğü olan Böğü Tekin'i hakan seçtiler. Çünkü diğer kardeşleri Sungur, Kutur, Türek ve Us'a göre daha akıllı, zeki ve yiğitti Böğü Tekin.

Çünkü akıllı, zeki ve yiğit olmak erdem sayılırdı bu ülkede. Çünkü hakan zekâsı ile karar verir, yiğitliği ile uygulardı bu kararları. Böğü Tekin; halkın ambarını, devletin hazinesi doldurur ağzına kadar. Haklıyı haksızdan ayırt etti.

Adalet dağıttı güçsüz olana, kimsesizlerin kimsesi oldu. Aç görse doyurdu, çıplak görse donattı. Herkes varlıklı olunca, kimsenin gözü kimsenin malına dikilmedi. Gözler doydu, gönüller zenginleşti. Hulin Dağı, mutluluk dağıttı sürekli, Tuğla ve Selenge Irmakları da bereket...

Günler ayları, aylar yılları kovaladı. Galı Tekin hakan oldu. Türk yurdunda duyulmadık bir şey duyuldu, görülmedik bir şey görüldü, olmadık bir şey oldu. Galı Tekin aldı, Çinli'nin yumuşak ipeğine, tatlı sözüne ve güzel prensesine. Galı Tekin, Çinli prenses Kiu-Lien'i eş olarak aldı. Yeşil olan sarardı, gök olan morardı. Haber verdiler ki, Türk ülkesine felaket genle yaklaşmaktadır. Çinli elçiler, falcıları ile Kiu-Lien'in sarayına varıp oturdular. Sinsi planlar kurdular. Amaçları Türkleri zayıf düşürüp ülkelerini ele geçirmektir. Dediler; Türklerle bu bahtiyarlığı, civanmertliği Hatun Dağı'ndaki Kutlu Kaya vermektedir, eğer alıp götürürsek Kutlu Kaya'yı dağıtırız Türkleri.

Galı Tekin; bilgelere sormadı, ululara danışmadı, yurt nedir bilmedi, hemen verdi Kutlu Kaya'yı.

Hâlbuki Kutlu Kaya kutsalı, halkın saadet kaynağıydı, birliği-bütünlüğü temsil ederdi, bedeli kanla ödenmişti.

Çinliler, odun ve kömür yığdılar Kutlu Kaya'nın çevresine. Tutuşturdular ateşi. Yakılan aslında Türklüğün dirliğıydi.

Kutlu Kaya kızışınca, sirke döküp üstüne parçaladılar ve göturdüler her parçasını kendi ülkelerine. Götürülen Türk'ün saadeti, birliği, dirliğı, kutsalıydı aslında.

Gök devrildi, yer sarsıldı. Ülkenin bütün varlığı kendi dillerince ıgramıp uğundu. Koyunlar süttten kesildi, alnı akıtmalı taylar toprağa başlarını koydular ölmek için. Uçan kuşlar yere düştü. Irmakların suyu kesildi, göllerin suyu çekildi.

Analar ağıt yaktı, babalar dövündü yedi gün sonra akılsız Hakan öldü.

Ülke sanki savaştan çıkmıştı. Büyük yenilgilerin hezimet faciasıydı görünen.

Kalanlar çığrışmaya, ağlaşmaya başladı: Göç, göç.. sesleri boğuk hüznlerle dolaştı yurdun ufuklarında. Son bir gayretle toparlanıp, yollara düştüler. Hâlâ; göç göç sesleri duyuluyordu. Bilinmedik bozkırları geçtiler, görülmedik dağları aştılar.

Göç, göç sesleri kesilince birden, durup kondular ve daha o günden sonra daha kutsal bildiler vatanın çakıl taşını.

Vatanın toprağı, insanı, bitkisi ve hayvanı ile kutlu oluşunu daha iyi öğrendiler.

Ve göçüp durmanın ilahi bir ceza olduğunu bellediler.

Kutlu Göç: Hicret

Her ayrılışın adı “göç” olsa da, hicret anlam ve muhtevasıyla iki cihan güneşinin kutlu gidişidir güçlenip dönmek için.

Bu göç; dalaletten hidayete, zulümden adalete, nefretten sevgiye, günahattan sevaba, kötülükten iyiliğe sığınmadır. Güneş battı, ay ışıdı. Yeni gün, al şafağında bin müjdesiyle doğacaktı. Güvercin ve ağ’ın zırh olmasıydı hicret, haksız kuvvetin zorbalığına.

“Biz onların önlerine ve arkalarına birer set çektik, böylece gözlerini perdeledik. Onlar artık elbette göremezler.” (Yasin, 9)

Rahmet, şefkat, sevgi ve adaletin tebliğcisi olan elçi, “Ey Mekke, eğer çıkmak zorunda bırakılmasaydım senden ayrılmazdım.” diyerek göçün kolay olmadığını söylüyordu ashabına. Muhacirin ve Ensar arasındaki kardeşlik, kan bağının üstünde, ruh, gönül ve inanç birliğinin dayanışma ve yardımlaşma temelinde buluşmasıydı.

Muhacirin malını terk etmişti küfre. Ensar ise yoldaşlarına feda etmişti malını. Vazgeçilmişti maldan, rütbeden.

Hicret, Allah yolunda can ve maldan feragat etmektir. Ve muhacirlik sürüp gidiyordu Allah’ın yasakladığı şeylerden sakınmak için; Hz. Peygamber : “Hakiki muhacir, Allah’ın yasakladığı şeylerden kaçan, onları terk eden kimsedir” (Buhari, iman, 4)

Hz. İbrahim, Hz. Şuayp, Hz. Musa zulüm yüzünden hicret etmişlerdir.

“Allah yolunda hicret eden kişi, yeryüzünde çok bereketli yer ve genişlik bulur.” (Nisa, 100)

Terk etmek, ayrılmak, ilgisini kesmek anlamında olan hicretin, yine aynı hicr kökünden, hicran ile kardeşliği birbirini bütünleyici, tamlayıcı bir özellik taşımaktadır. Çünkü her hicret, hicranlıdır. Bir kaçış değildir hicret, güzelliklere kavuşmak için feda edilmesi gerekenleri terk edebilmektir. Kokuşmuş, çürümüş, yozlaşmış bir inatçı küfrün batağından uzaklaşarak bin baharlı dirilişin yeşermesi için tohumun başağa durmasının hazırlığıdır. Hicret, imanlı ve kararlı bir duruşun, işkence ve tehdide üstünlüğüdür.

Nefsi arındırmaktır hicret, zalime karşı mücadele azmini güçlendirip geri dönmek ve hesap sormaktır. Yüksek fikirlerin, ulvi düşüncelerin, ilahi inançların, büyük uygarlıkların öncesinde hicretleri vardır.

Güneş battı, ay ışıdı. Yeni gün, al şafağın bin müjdesiyle doğacaktı. Şimdi bütün inananlar, hem Muhacirin hem Ensar. Şimdi yeryüzü Müslümanlarının dilindedir ilahisi Medine halkının...

Ay doğdu üstümüze Veda Tepelerinden
Şükür gerekti bizlere Allah'a davetinden
Sen güneşsin, sen aysın, sen nur üstüne nursun
Sen Süreyya ışığıydın, ey sevgili hoş geldin.

Göçün Gizemi

Belh'ten başlamıştı sırlar hâkimi Mevlâna'nın göçü. "Susayan suyu arar, su da susayanı." diyordu Mevlâna gönül göçünün başlangıcında. Anadolu kuraktı, bozkırdı ve beklemekteydi gönlünü dolduracak rahmeti. Sesler yankılanıyordu Horasan diyarından: "Kervanbaşının, kervanın kalkmak üzere olduğunu haber veren çanların sesini duyuyor musun? O tarafta nice yol arkadaşımız, Nice dostlarımız var, hepsi bizi bekliyor." Tekmil Anadolu yepyeni baharlar hazırlamıştı kutlu gelişe. Dağlar donanmış, ırmaklar süslenmişti. Anadolu'nun yarası derindeyse dermanı da yollara düşmüş geliyordu. Türk aydınlığı yayılıyordu her şehre, her köy ışıldıyordu yıldızlar misali. İlahî teveccüh yeni bir kuruluş için görevlendirmişti, alpleri, erenleri. Muştuluyordu; gönül kardeşliğini, şuur, ruh ve kan kardeşliği. Sözdür Türk'ü bağlayan, yolunu açan, iç dinamiklerini harekete geçiren, gönlünü okşayan. "Önümde kendi ayran tasım oldu mu, Tanrı'ya ant içerim ki, kimsenin balını düşünmem." Bizi daha güzel anlatacak bir söz söylenmedi bunun üzerine... Her şey durmadan yol alıyor, göçüp, tekrar başlıyordu. "Yolcu, kalbini bir mola yerinde koyma ki, yorulmayasın, seni çekip götürdüklerinde..." Hayat yolunda insan; hamlıktan pişmeye, pişmekten yanmaya" geçiyordu. Sonsuzluğa ancak olgunlaşmayla ulaşıyordu. Göç ve onun etrafındaki kavramlara mistik anlamlar vermek her halde en doğru şeklini bizde bulmuştur.

Beden canın mazrufuydu, misafirdi bedende can. Bir gün göçüp giderdi o da. O göçüş, bir düğün günü şenliğinde olmalıydı. Çünkü ruh yaşamaya devam ediyordu. Dünya gurbetinden asıl vatanına ulaşıyordu.

Söze değer katan Mevlâna, gönül göçümüze yeni anlamlar katıyordu : "Her gün bir yerden göçmek ne iyi. Her gün bir yere konmak ne güzel. Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş..."

Göçmenler Sığınağı Anadolu

Kanadı kırık güvercinler gelir Anadolu'ya sığınmaya. Özgür yaylalarında tedavi olmaya koşar yaralı ceylanlar. Öğüdünü alır “gel” diyen Mevlana’dan. “Yaratılanı Yaradan’dan ötürü” hoş gören Yunusu Emre’dir kılavuz. Hacı Bektaş’tır yücelerden gönüllere seslenen: “Dili, dini, renge ne olursa olsun, iyiler iyidir.”

Ve işte bu yüzden Anadolu’nun kapısı ve gönlü açıktır darda kalana. Bölüşmeyi bilir bu millet, sofrasındaki acı soğanla, kuru ekmeği. Çünkü konuklarına “Tanrı misafiri” der, “on nasiple gelen birini yer, dokuzunu bırakır.” diye düşünür. Bereket bilir evine gelenleri, yurduna sığınanları. Asırlardır toplu göçler olur Anadolu yaylasına. Anadolu yaylası geniş ve sevecendir.

Kimi Kafkas’tan gelir, kimi Balkan’dan, kimi Kırım’dan gelir, Kimi Girit’ten. Her yönden her coğrafyadan gelir; hasta, yaralı, mazlum insanlar.

Bu ülke fetih göçleri ile açılmıştı Türk’e. Bir dua ile başlamıştı Anadolu vatan olmaya “Yâ Rabbi sana tevekkül ediyor, azametinin karşısında yüzümü yere sürüyor ve senin uğrunda cihat ediyorum. Yâ Rabbi niyetim halistir.” Duayla açılan, şenlenen bir yurttur Anadolu. Fetih göçüydü bu; bin ümidin eşiği.

Anadolu yaylası; katliam, vahşet, acı, zulüm ve zorlama göçlerini de yaşadı. İmparatorluk dağılma sürecine girince koşup geldi, yuvasından sürülenler. İşte bu yüzden göçmenler sığınağıdır Anadolu. Devlet kıt imkânlarını kullandı, halk yokluğu paylaştı göçmenlerle. Darda, zorda kalanlara yardım etmek Türk’ün erdemlerinden biri olagelmıştır. Bu, “Hakk” merkezli Türk medeniyetinin önemli bir göstergesi olup, Tanrı’nın hoşnutluğuna kazanmak amaçlıdır.

Türk hakanları cihat ederek adaleti sağlamak için kendilerine vazife tevdi edildiğine inanır, bu yüzden halkına ve askerlerine “Tanrı’nın Ordusu” denilir.

Anadolu toprağının üzerinden nice milletler geldi, geçti. Yel gibi üfürdüler, sel gibi süpürdüler. Yakıp-yıktıklarından başka geriye zulümleri kaldı sadece, gökyüzünde her an duyulan mazlumların ahları ve her an damlayan gözyaşları ile... Onlarca ordu geldi, geçti; onlarca medeniyet... Bir Türk kaldı yüce erdemleri sayesinde.

Çünkü Osman Turan’ın dediği gibi: “Hiçbir kara parçası, üzerinde yaşayan insanlarca Türklerin Anadolu’yu kutsallaştırdıkları kadar aşkla sevilmemiştir. Anadolu Allah sevgisinin dile geldiği bir ülkedir, Allah’a karşı duyulan hasretin ifadesidir. Bu ülke Allah’ın gurbet diyarındır.”

KULIKOVSKAYA SAVAŞI'NIN SONUÇLARI

Asım Can ÖZTÜRK

Özet

Bu çalışmada Moğolların Deşt-i Kıpçak seferi sonrasında ortaya çıkan Altın Orda Devleti'nin kurulmasından itibaren ilerleyen dönemlerde Birinci Fetret döneminden sonra İkinci Fetret döneminin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan dağılma evresinin getirdiği iç ve dış mücadeleler ile yıpranan Altın Orda Devleti'nde taht kavgalarının büyümesi ile birlikte Altın Orda Devleti'nde Toktamış Han'ın ve Mamay Mirza'nın arasında geçen mücadelelerin Altın Orda Devleti'ni yıkılışa doğru hızla sürüklemiştir bu çatışmaların ardından Mamay Mirza'nın Moskova Knezliği ile Kulikovskaya Savaşı'na girmesi sonucunda Altın Orda Devleti bu savaşta yıpranmış ve yıkılma süreci hızlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mamay Mirza, Toktamış Han, Kulikovskaya Savaşı, Özbek Han, Birinci fetret, İkinci fetret

Giriş

1237 yılının sonunda 1238 yılının başında Kuzey Rusya'da 1238 ve 1241 yılları arasında akınlar düzenleyerek Deşt-i Kıpçak bölgesini, bu akınları ve faaliyetleri sayesinde Moğollar, Rusya ve çevresinde bulunan kentleri ve bölgeleri ele geçirerek Rusya'daki hareketlerini tamamlamışlardır. Bu seferin ardından Orta Avrupa'ya yönelmesi takip ederek Almanya, Macaristan, Polonya gibi Batılı devletleri üzerine seferler düzenleyerek bu seferlerin sonuçlarında ise girilen iki önemli muharebe olan Liegnitz ve Muhi gibi önemli muharebelerin kazanılması sonucunda pek çok kent ve kasaba ele geçirilerek yağma ve istila ile karşı karşıya kalmıştır.

Cuci Ulusunun Kuruluşu ve Altın Orda'nın Ortaya Çıkışı (1243)

Batu Han 1242 yılında artık Avrupa seferlerini tamamladığı düşüncesi ile Tuna ırmağı yakınlarında topladığı Moğol kuvvetleri ile Bosna üzerinden Sırbistan'a buradan Bulgaristan kuzey sınırlarını takip ederek Romanya'ya doğru ilerleyerek bu ilerleyiş ve istila hareketi Galiçya'ya geri dönmesi ile birlikte güzergâhında bulunan yerleşim yerlerini de tahribat harekâtında bulunmuştur. Batu bu harekâtı ile birlikte artık Avrupa seferlerini tamamlamış gibi görünse de Moğol kuvvetlerinin bir kısmı Deşt-i Kıpçak bölgesinde kalır iken diğer bir kısmı

ise Türkistan güzergâhından Moğolistan'a döner iken diğer Moğol kuvvetleri ise Kafkasya bölgesine doğru hareket etmiştir fakat bu bölgede Moğolların Deşt-i Kıpçak'ı bölgesinin zaptından sonra daha önceki Moğol kuvvetlerinden kaçan Kıpçaklar ile mücadeleye girişerek mücadelenin sonunda Kıpçakları mağlup ederek itaatleri altına alarak buradan Baycu Noyan'ın himayesine katılarak Orta Doğu bölgesinde gerçekleşen Moğol faaliyetlerine katılmışlardır.

Bu sırada Batu Han yeni bir oluşum içine girerek İdil boylarında yeni bir devletin temellerini atmak için çalışmalar yapmaya başlamıştı. Batu Han Avrupa seferinden dönmesinin ardından Altın Orda Hanlığının sınırları da belli olmayan birtakım bilgilerden oluşmaktadır. Altın Orda Hanlığının sınırlarının Talas ve Çu ırmakları civarında olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Altın Orda Hanlığına ait olan Batı sınırları içerisinde olduğunu iddia eden Batıdan gelen meşhur seyyah Plano Carpinin tespitine göre Dnyeper ırmağının Batı sınırı olduğunu seyahatnamesinde belirtmiştir. Bu sırada batı sınırının yani Dnyeper ırmağının Moğol hâkimiyeti altında olduğunu görmek mümkündür. Diğer bir tespit ise Nogayların bölgedeki hareketleri ve etkileri sırasında Altın Orda Hanlığının etki sınırları Doğu Roma İmparatorluğu'nun hudutlarına kadar tespit edilebilmektedir. Hanlığın kuzey sınırlarında kurulduğu ilk yıllarda Bulgar kentlerinin tamamını kapsadığını söylemek mümkündür fakat ilerleyen yüzyıllarda 1260'lı yıllara kadar gelindiğinde sınırlar Baltık Denizi'ne kadar uzanacak olup Güney sınırlarının doğruluğunu ise İlhanlı Devleti kaynaklarında bulunan bilgilerden istifade edilerek daha sağlam bir zemin oturtulabilir. Elde bulunan kaynaklardan yola çıkılarak Altın Orda Hanlığının ve İlhanlı arasındaki bulunan hudut arasında birleşen bölgeye Derbent hattı adı ile ortaya çıkmıştır bu kesişme ile birlikte Cuci soyunun hâkimiyetinin varlığından söz etmek yerinde olacaktır. Hanlığın isminin nereden geldiğine baktığımızda ise elde bulunan Nümizmatik delillerden yola çıkılarak Büyük Orda Devleti olduğunu vurgulandığını söylemek mümkündür.

Kalka Muharebesi ve Rus Topraklarında Altın Orda Hâkimiyetinin Başlangıcı

Rus Knezliklerinin, Kiyev Knezliği'nin dağılmasının ardından Büyük Knezlik için kendi aralarında bir mücadeleye girişmeleri Rus Knezlikleri'nin sınırlarına yaklaşan düşman kuvvetlerine karşı koymaları da güçleşir duruma gelmiştir. Rus Knezlikleri ile Moğollar arasında sadece Kıpçaklar bir tampon bölge oluşturmaktaydı. 1222 yılına gelindiğinde ünlü Moğol komutanları Sübütay ile Cebe üç Moğol askerî tümenin başında düşmanlarına karşı keşif hareketleri ve akın harekâtı düzenlemeye başlamışlardır. Bu harekâta ilk olarak Moğol askerî kuvvetlerinin karşısına çıkan Gürcü kralı Georgiy Laşanın birliklerini yok ederek bu

muharebeden esir aldıkları askerler sayesinde güzergâhlarını bulan Moğol kuvvetleri Kıpçakların cephe gerisine kadar ilerlemişlerdir. Kıpçaklar Moğol kuvvetleri karşısında Rus Knezliklerinden askerî yardım talebinde bulunmuşlardır bu talepleri sonucunda da Rus Knezliklerinin sıra kendilerine geleceğinden kuşku duyarak bu askerî çağrıya olumlu cevap vermişlerdir. Rus Knezliklerinin ünlü komutanları Moğol kuvvetlerini bozkırda karşılamaya karar vermiştir.

1223 yılında Kalka Muharebesinde Moğol kuvvetleri tarafından 20 bin askerî birlikten oluşan Moğollar karşısında Rus Knezliklerinin kendi aralarında taht mücadeleleri yüzünden kendi aralarında tamamen bir birlik sağlanamadığından dolayı Moğollar geri çekilme taktiği ile Kalka nehrinde Kıpçakları ağır bir yenilgiye uğratmışlardır bunun üzerine bu muharebeden kaçan Kıpçaklar nehirde bulunan suları parçalayarak Moğol Kuvvetlerinin olası takip etkisi kırma yönüne gitmişlerdir. Bu muharebeden sonra Moğollar fetih yönünü Doğu yönüne doğru çevirdiler ilk istikametlerinde karşısına çıkan Müslüman İdil Bulgarları ile karşılaşarak Kalka Muharebesinin bir yumuşa etkisi ile İdil Bulgarları Moğolları bu yumuşamadan istifade ederek mağlup etmişlerdir. Bu yenilgiden fırsat bulan Moğol kuvvetleri İdil Nehrinin diğer yakasına geçerek Doğu yönünde bulunan Cengiz Han'ın yani ana kuvvetleri ile birleşmesi neticesinde Ruslar ile Moğolların ilk karşılaşmaları olarak tarihe geçmiştir. Fakat bu mücadeleler daha yeni ortaya çıkmıştır Moğol kuvvetleri Yayık nehri çevresinde bulunan Tatarların büyük şehirlerini ağır bir tahakküm altında bırakmışlardır. Bu tahakkümün sonucunda Başkurtlar, Bulgarlar, Mari halklarını itaati altına alan Moğollar hem halkları itaatleri altına almışlar hem de 1237 yılında bir kurultay toplantısından hemen sonra Ruslar üzerine yeniden bir sefer düzenlemeleri ardından Batu Han'ın öncülüğünde Moğol Kuvvetleri Büyük Vlademir Knezi olan Yuri'yi ağır bozguna uğratarak başta Suzdal, Rostov ve Tver Knezliklerini ele geçirmiş ve ağır tahribatlara neden olmuşlardır bu Moğol askerî harekâtın gerçekleşmesi ile birlikte Moğollar Rusya'yı Kuzey-Batı bölgelerinde bulunan Rus Knezliklerinin çekişmelerinin de sebebiyeti ile zayıflayan şehirlerin idaresini hâkimiyetleri altına almışlardır fakat asıl büyük şehir statüsünde olan Novgorod'ı işgal girişiminde bulunamamışlardır bunun sebebi ise ilkbahar ayının yaklaşması ve Novgorod şehrinin Doğudan ve Batıdan bataklıklar ile çevrili bir konumda olmasından ötürü işgal girişiminde bulunamamışlardır. Bu harekâtın olumsuz iklimsel sebeplerden dolayı gerçekleştirilemediğinden yönünü Kuzey yönünde bulunan Dnyeper bölgesine doğru yönelerek Smolenks Knezliği ve Çernigov Knezliğinde ki Kozelysk şehrini

kuşatmış ve karşılık verdikleri için kuşatma sonunda şehir ateşe verilerek halkı ise kılıçtan geçirilerek ağır hasarlar vermişlerdir.

Bu fetihlerden ve tahakkümlerin sonucunda Batu Han Don havzasına geri çekilerek Moğol ordusunu dinlenmeye ve iaşesini sağlamıştır belli bir müddet sonra 1239 yılında tekrar Rusya topraklarına dönerek Çernigov ve Perayaslavl şehirlerini idaresine altına almıştır. Bu şehirleri ve Kuzey ve Batı yönündeki parçalanmış Knezlikleri hâkimiyeti altına alması sonucunda artık Rusya Altın Orda Hanlığının idaresi altına girerek her bir Rus Knezliği artık Altın Orda Hanlığına vergi verir hâle gelmiş diğer dikkat çeken bir husus ise askerî harekâtların herhangi bir antlaşma imzalanmadan duraklaması olmuştur.

Batu Han'ın Ölümünden Sonraki Süreçte Altın Orda Hanlığında Taht Mücadelesi

Batu Han Rusya'da gerçekleştirdiği akınlardan sonra ölmüş olup onun yerine Mengü Han Batu Han'ın oğluna Sartak'a Altın Orda Hanlığının idaresini vermiştir. Fakat Sartak Altın Orda Hanlığına tamamen bir hâkimiyet sağlayamamış olup bunun sebebi ise bu haberi alır almaz Altın Orda Hanlığına doğru gelirken yolda öldüğünden ötürü fiilen yönetememiştir. Gene Batu Han'ın oğlu Ulakçı tahta geçmiş ise oda öldüğü için fiilen yönetememiştir. 1257 yılına gelindiğinde ise Berke Han Altın Orda Hanı olarak tahta geçmiştir idareyi ele alan Berke Han Yeni Saray adını taşıyan ikinci bir sarayı kurmuştur. Berke Han hakkında Batu Han'dan daha fazla bilgiye ulaşılabilmektedir. En dikkat çekici diplomasi ağını Mısır Sultanı olan Baybars'ın Berke Han'a gönderdiği elçilik heyeti ile diplomatik bir devlet ağıının kuvvetli olduğunu burada görmek mümkündür. Bu elçilerin gelip gitmesi ile Berke Han döneminde Altın Orda Devleti askerî ve diplomatik boyutta geliştiğini söylemek yerinde olacaktır hatta getirdiği yenilikler ve değişiklikler Moğol İmparatorluğu'nda hem sosyal hayatında hem de dinî hayatında önemli yakınlarla sebebiyet verecektir. Bunlardan önemlisi olan Moğol başkenti olan Karakurumu Pekin'e taşınmıştır. Artık Sadece bir Moğol Hanı değil Çin İmparatorluğu'na yükselmiştir.

Altın Orda Hanlığının en çok Batu Han ve Berke Hanlığı döneminde bağımsız olduğu anlaşılıyorsa da tamamen bağımsızlığını 1260 yılından sonra ele alacaktır. Doğu Avrupa'nın Batu Han tarafından işgali sonrası Mengü Han kardeşi Hülagü'yü İran coğrafyasında görevlendirerek bunun ardından Berke Han Hülagü ile mücadeleye girişmeye başlamıştır. Bu sırada Hülagü Han aldığı buyruk neticesinde Bağdat'ı tahakküm altına alarak halifeyi katlederek Müslümanlar üzerinde ağır darbeler indirmiştir bu sebepten ötürü Altın Orda Hanı Berke Han, Hülagü Han'a karşı mücadelecî bir tavır sergileyerek Mısır coğrafyasına hâkim

olan Memlûklülerin hâkimi Baybars ile diplomatik bir ađ kurmuş hem de bu diplomasi, askerî ittifaka dönüştüğünü görmek mümkündür.

Mamay Mirza ve Toktamış Han Dönemi

Altın Orda Hanlığının başına Cöçioğullarının karışıklığından faydalanan Mamay veya Mamak adlı bir hükümdarın gerçek bir Nogay gibi davranıp Altın Orda Hanlığına 1361'den 1380 yılına kadar Altın Orda Hanlığı tahtına sahip olarak gerçek bir hükümdar olmuştur. Buna rağmen Moğolların nüfuz bakımından kardeş kavgaları artması nedeniyle Rus prensleri Moğol Sarayına gelerek bağımsızlık talebinde bulunmuşlardır. Buna misli ile karşılık veren Moğolların karşısında direnen Dimitri Donskoy Moğolların intikam istilalarına dayanamayarak can vermiştir.

Bunun sonucunda 1378 yılında ilk defa Mamay'ın orduları Kulikoskova muharebesinde verdiği kayıplar neticesinde ikinci kez kayıplar vererek bir bozgun yiyerek ordularını geri çekmek sebebiyetinde kalmışlardır. Mamay Mirza Ruslara yenilmesinin ardından Moğolların Ceneviz Kolonisine karşıda bir mağlubiyet alarak Sudak ve Baklavlava bölgesinin Moğolların idaresi olduğunu kabul etmiştir. Bu kadar bir gerile ve mağlubiyet alınırken özellikle Kıpçak Hanlığının Hristiyan kuvvetlerinin saldırıları neticesinde yıkılacağı ön görülüyorsa ise de bir anda ortaya çıkan Toktamış Han orduları ile birlikte Doğu yakasından Orduları ile gelerek bütün dengeleri alt üst etmiştir. Toktamış Han Timur'un yardımları ile birlikte Ak Orda Hanlığının hâkimiyeti altına almıştır. Toktamış Han hâkimiyeti ele geçirir geçirmez Rus Knezliklerine eski bağlılıklarını bildirmelerini istemiştir. Ancak Mamay Mirzanın hem Moğollara karşı hem de Kulivoskaya muharebesinde Moskova Knezliğine karşı aldığı mağlubiyetten sonra Rus Knezlikleri artık Altın Orda Hanlığının hâkimiyetini tanımayarak bu talebi reddetmişlerdir. Toktamış Han hiç beklenmedik bir hareket ile Altın Orda'nın eski kudretli gücünü geri getirerek Ak Ordu ve Altın Orda Hanlığını birleştirmeyi başaran Toktamış Han yeni bir Berke ile yeni bir Batu Han ortaya çıkarmıştır.

Kulikovskaya Muharebesinin Önemi

1378 yılında gerçekleşen Kulikovskaya savaşı Mamay Mirza idaresinde Altın Orda Hanlığına tamamen hâkimiyet kurma amacı taşıyan ve bağımsızlıklarını ele alan Rus Knezliklerine karşı gerçekleştirilen bu savaşta Moskova Knezliğini bu savaşta galip gelen taraf olmuştur. Mamay Mirza bu savaşa karşı Alan, Cenova, gibi askerî bir ordu kursa da gene de mağlubiyet ile

sonuçlanmış olup savaşın sonuçlarında ise Moskova Knezliği ile antlaşma sağlayarak karşı tarafın savaşa girmesi ile birlikte askerî yardım sağlaması gerekmektedir. Mamay Mirza bu hırslı ve taht mücadelesine girişerek hem Rus Knezliklerine zoraki yardım elde edecek hem de Moskova Knezliği Altın Ordanın Vassalı hâline geldiğini de söylemek mümkündür.

Diğer taraftan Kulikovskaya Savaşı tamamen bir tesadüf savaşı olup tamamen Mamay Mirza ve Toktamış Han'ın arasında geçen taht mücadelelerinden faydalanarak bu savaşta üstün gelen Rus Knezlikleri bağımsızlıklarını elde etmiş oldular.

Sonuç

Altın Orda Hanlığının kuruluş sürecinden Cuci ve Batu Han'ın Rus Knezliklerini hâkimiyeti altına almasından itibaren oğullarının ölmesi sebebiyle Mengü Han tarafından görevlendirmesi ile Altın Orda Devleti'nin başına Berke Han gelmesi ile birlikte Moğol İmparatorluğu'nun sosyal hayatında ve politik hayatında belli başlı yeniliklerin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu değişikliklerinin sonucunda diplomatik olarak Altın Orda Hanlığı ile Memlükler'in ilişkileri ve askerî ittifak sağladığını görmek mümkündür bu ittifakın Hülagü'nün Bağdat üzerine istila etmesi ve halifeyi ortadan kaldırması sonucunda gerçekleşen bir ittifaktır. Mamay Mirza ve Toktamış Han dönemleri ise tamamen birer Berke Han ve Batu Han gibi düşünülebilir fakat Mamay Mirza uyguladığı başarısız politikalar ile Ruslara ve Moğollara karşı giriştiği mücadeleleri kaybederek Batu Han'ın hâkimiyeti altına aldığı Rus Knezlikleri Kulikovskaya Savaşı sonucunda bağımsızlıklarını talep ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Fakat doğudan gelen ve Emir Timur'un desteği ile Altın Orda Hanlığının hâkimiyetini ele almış, Toktamış Han Berke Han ile Batu Han'ın gösterdiği çabanın daha fazlasını göstererek Rus Knezliklerini yeniden hâkimiyeti altına almasını bilmiştir. Rus Knezlikleri tamamen tesadüf diyebileceğimiz Kulikovskaya Savaşı'nın çıkması Altın Orda Hanlığının iç çekişmelerinden yararlanarak meydana gelen bir savaş olup sonraları ise Altın Orda Hanlığının eskisi gibi bir hâkimiyeti kalmayışı ile birlikte dağılma evresine doğru bir ilerleme kaydetmiştir.

Kaynaklar

A.YU. Yakub Ovski. “Altın Ordu ve Çöküşü” Hasan Eren, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992.

Grousset, Rene. “Bozkır İmparatorluğu Attila-Cengiz Han-Timur” M. Reşat Uzmen, İstanbul: 1996.

Kamalov, İlyas. “Altın Orda- Rus İlişkileri ve Altın Orda’nın Rusya’ya etkileri (Altın Orda Devletinin Yıkılış Süreci ve Çarlık Rusya’nın Kuruluş Süreci)” Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2008.

Özcan, Tayfun Altay. “Moğol Rus İlişkileri 1223-1341” İstanbul: Ötüken Yayınları 2022.

NAHÇIVAN'IN GELECEK STATÜSÜNDE MOSKOVA ANTLAŞMASI'NIN ROLÜ

Şakir Hüseyin VAHİD¹

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti işgal edilmesi ve Azerbaycan'ın Sovyetleşmesinin ardından Taşnak Ermenilerinin Azerbaycan topraklarına karşı saldırganlık politikası artmıştır. Çar Rusya'sı tarafından Azerbaycan'a göç eden Ermeniler, Azerbaycan toprakları hesabına kendileri için bir devlet oluşturmuş olsalar da havadalarının desteğiyle topraklarını genişletmek iddiasına düştüler. Bu amaçla, tarihî bir Türk yerleşimi olan Nahçıvan'a toprak iddialarında bulundular ve yerel halka kitlesel bir terör saldırısı yaptılar.

1919-1920 yıllarında Nahçıvan köylerine düzenlenen saldırılarda Taşnaklar tarafından işlenen soykırımlarda 73.727 Azerbaycanlı öldürüldü. Bunlardan 64.408'i 1920'de öldürüldü. Aralık 1920 tarihli bir arşiv belgesi, Ermenilerin Nahçıvan'da Şarur ve Sederek civarında 56 köyde 428 kişiyi öldürdüğünü, 2.286 evin yakıldığını, 7.178 kişinin mülteci olduğunu ve 6.740 kişinin açlık ve hastalıktan öldüğünü belirtiyor. Dereleyiz'in 54 köyünde 57.240 Azerbaycanlı öldürüldü ve 9.735 ev ateşe verildi.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye gitme bahanesiyle 1920 Nisan'ında Bakü'ye giren XI. Kızıl Ordu Birlikleri'nin işgalinden sonra, Sovyet işgali, Azerbaycan'ın diğer bölgeleri dâhil aynı yılın 28 Temmuz'unda Nahçıvana ulaştı. Azerbaycan'dan sonra Güney Kafkasya'da Taşnak Ermenistan'ı işgal etmek isteyen Sovyetler, hedeflerine ulaşmak için Ermenilere Azerbaycan topraklarından bir pay verme sözü verdiler. Bu amaçla 10 Ağustos 1920'de Sovyet ile Taşnak Ermenistan arasında imzalanan anlaşmaya göre Şerur-Daralayaz Ermenistan'a, Nahçıvan, Zangazur ve Karabağ ise ileride Ermenilere verilmesini kolaylaştırmak için ihtilafı bölge ilan edildi.

O dönemin kaynaklarını öğrendikten sonra, açık aydın görünüyor ki, Sovyet Rusyası, işgal siyasetini hayata geçirmek için ikili siyaset yürütmüş, bir taraftan Azerbaycan halkının sevgisini kazanmak için Taşnak işgaline son vereceğini bildirmiş, diğer taraftan Ermeni halkının sevgisini kazanmak için Azerbaycan topraklarını onlara armağan edeceğini bildirmiştir.

¹ Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Tarih-Coğrafya Fakültesi, Azerbaycan Tarihi Kafedrası

Dönemin Azerbaycan liderlerinin Nahçıvan bölgesinin Sovyetlerin etkisi altındaki Ermenistan'a devredileceğini açıklamasına rağmen, Nahçıvan meselesi o dönemde birçok ikili ve uluslararası müzakerede önemli bir yer tuttu. Mustafa Kemal'in Türkiye'si, Taşnak Ermenilerinin Nahçıvan'a yönelik artan saldırganlığını önlemek ve Nahçıvan'ın gelecekteki statüsünü belirlemek için Sovyet Rusya ile müzakereler etti. Nahçıvan'ın Türkiye için önemi, o dönemin diplomatik müzakerelerine de yansdı.

Böylece Moskova görüşmeleri için Rusya'ya gönderilen heyette yer alan Yusif Kamal Ankara'dan ayrılmadan önceki gün (13 Aralık) Mustafa Kemal Paşa ile görüştü ve sordu: "Paşam, Ruslar Nahçıvan üzerinde ısrar ederlerse ne edelim?" O ise, cevap verdi: "Nahçıvan bir Türk kapısıdır, elinizden gelenin en iyisini yapın."

Nahçıvan'ın statüsüyle ilgili olarak öncelikle Türkiye ile Taşnak Ermenistan arasında bir Gümrü Antlaşması imzalandı. Sovyet Rusya temsilcilerini endişelendiren konulardan biri anlaşma esasında Türkiye'nin Nahçıvan'ı koruması altına alacağına söz vermesi idi. Sovyetler Ermenistan'ın bolşevikleşmesi için Ermenilerin yıllardır savaşarak alamadıkları Nahçıvan ve Zangazuru onlara verdi. Ancak Türk müdahalesi sonucunda bu plan gerçekleşmedi. Moskova Antlaşması Nahçıvan'ın gelecekteki statüsünün belirlenmesinde önemli bir rol oynadı. Türkiye ile Rusya arasında bu konudaki müzakereler 1921'in başlarında başladı ve o yılın mart ayı ortalarına kadar sürdü.

Ankara Dışişleri Bakanı Yusif Kamal Bey'in yanı sıra Ali Fuad ve Dr. Rıza Nur'dan oluşan diplomatik bir heyet, Çiçerin ile görüşmek üzere Şubat 1921'de Moskova'ya geldi. Türk tarafı Nahçıvan meselesine hem görüşmelerin arifesinde hem de görüşme sırasında büyük önem verdi. Bunun nedeni sadece bazı stratejik ve jeopolitik faktörlerden değil, aynı zamanda Nahçıvan'ın Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde en yakın mesafe ve hâlâ tek nokta olması ve bölgenin Moskova-Ankara diplomatik ilişkilerinde önemli bir arabuluculuk rolü oynaması gerçeğinden kaynaklanıyordu.

Azerbaycan'ın Rusya'daki yetkili temsilcisi B. Shahtakhtinski de Moskova görüşmelerinin bazı toplantılarına katıldı ve başarılı bir sonuca ulaşmasında önemli rol oynadı. Bu nedenle, 1 Mart 1921'de VI. Lenin'e gönderdiği bir mektupta Nahçıvan, Zangazur ve Dağlık Karabağ bölgelerinin geleceğiyle ilgili endişelerini dile getirmiş, bu bölgelerin ve özellikle Güney Kafkasya'nın ulusal kimliği ve coğrafyasına ilişkin içgörüler eklemiştir. Güney Kafkasya'da,

özellikle Nahçıvan bölgesinde sınır meselelerine ilişkin faydalı önerilerde bulundu. Bunlarla tanış olduktan sonra Lenin onu politbüroya gönderdi.

Herhangi bir belge olmamasına rağmen, Türk heyeti başlangıçta Nahçıvan'ı Türkiye'ye veya Türk himayesine teslim etmeye çalıştı. Ancak Sovyet yetkilileri teklife soğuk tepki gösterdi. Ruslar Nahçıvan'ı Türkiye'ye vermek istemediler. Başkalarına zarar vermeden sorunu çözmek gerekiyordu. Yusif Kamal Beyin kaydettiğine göre Ruslara başka bir teklif verildi. Son olarak Nahçıvan'ı Türkiye ve Azerbaycan himayesinde bağımsız bir devlet hâline getirmeyi kabul edeceğimizi belirttik.

Görüşmelerdeki anlaşmazlıklar nedeniyle Türk heyeti pozisyonunda bazı değişiklikler yapmak zorunda kaldı. Türk heyeti, Nahçıvan'ın nüfusunun Türk olduğunu, Türk ordusunu halkının güvenliği için ve dolayısıyla Türkiye'nin himayesine davet ettiğini, ancak Türkiye'nin bu hamiliğine Azerbaycan'a devretmemesi şartıyla aktarabileceğini söyledi. Rus heyeti ise, Türkiye'nin hamiliğini alacağı etme formülünün bölge halkının millî haysiyetiyle ilgilendiğini ve bu konudaki anlaşma maddelerinin ihlal edilmesinin tüm anlaşmanın başarısızlığı anlamına geleceğini belirtti. Türk heyetinin talebi üzerine bu önerinin ikinci kısmı şu şekilde değiştirildi: "Azerbaycan bu himayeyi hiçbir şekilde üçüncü devlete bırakmayacaktır. Nahçıvan'ın kendi sınırları askerî uzmanlar tarafından belirlenmeli."

12 Mart 1921'de yapılan siyasi komisyon toplantısında, ağırlıklı olarak Nahçıvan ilçesi ve Ermenistan'ın belirlediği sınırlar konusunda anlaşmazlıklar yaşandı.

Bu durumda Rus tarafı, Azerbaycan'ın daha önce talep ettiği sınırlarda durmak için diplomatik olarak manevra yapma tavsiyesinde bulundu ve önerilen sınır hattının ilgili hükûmetin ve halkın görüşü olmadan Moskova'dan belirlenemeyeceğine dair böyle "kanıtlara" sarıldı. Görüşme sonunda Şerur-Daralayaz çemberinin Türkiye'nin teklifi üzerine Nahçıvan'a taşınması ve Erivan çemberinin tartışmalı kısımlarında Kömürlü Dağı ve Saray-Bulağ dağlarından Ağrı istasyonuna sınırın başlatılması kararlaştırıldı.

14 Mart'ta yapılan toplantıda Nahçıvan'ın statüsü tam olarak belirlenmiş ve hiçbir devlete taviz verilmemesi kaydıyla Nahçıvan'ın Azerbaycan'da kalması kararlaştırılmıştır. Anlaşma 16 Mart'ta Rusya'dan Georgi Çiçerin ve Celal Korkmazov ile Türkiye'den Yusif Kamal, Rıza Nur ve Ali Fuad Cebesoy tarafından imzalandı. 16 madde ve 3 ekten oluşan RSFSR-Türkiye Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın üçüncü maddesi Nahçıvan sorununun şu şekilde

çözüleceğini belirtmektedir: “İmzacılar, Nahçıvan bölgesinin, bu anlaşmanın Ek I (C)’de belirtilen sınırlar içinde, korumasını üçüncü bir devlete devretmemesi kaydıyla, Azerbaycan’ın himayesi altında özerk bir bölge oluşturacağını kabul ederler.” “Nahçıvan Bölgesi” başlıklı Ek I (C) bölgenin sınırlarını tanımlar: “Ararat istasyonu - Saray Bulağ Dağı (8071) - Kömürlü Dağı (6839) - (6930) - (3080) - Sayat Dağı (7868) - Kurtkulak köyü - Hamasur Dağı (8160) - Yükseklik (8022) - Küküdağ (10282) ve eski Nahçıvan ilçesinin idari sınırlarının doğusunda. Böylelikle Nahçıvan halkının kararlı, sarsılmaz iradesi, Türkiye’nin ilkeli ve adaletli konumu ve Behbud ağa Şakhtinski, gibi siyasi figürlerin çabaları sayesinde Nahçıvan Azerbaycan’da tutuldu.

Anlaşma için Bakü’ye gelen Türk heyeti ile Narimanov arasında görüşme yapıldı. Narimanov bir gün dışişleri komiseri ile geldi. Gelip sizinle bir sözleşmemiz olduğunu söyledi? Evet dedik! Nahçıvan sorunu. Çünkü Nahçıvan’ı tek şartla Azerbaycan’a veriyoruz. Aynı zamanda Azerbaycan’ın koruma hakkının üçüncü devlete devredilmemesidir. Bir gün aralarındaki komünist ilişki kazanacak. Azerbaycan Nahçıvan’ı Ermenistan veya Rusya’ya bırakırsa, o zaman Azerbaycan’ı Nahçıvan’ın koruma taahhüdünden kurtaracağız.

O dönemin yazılarına bakıldığında Moskova görüşmelerinin çok gergin bir ortamda yapıldığı ve bazen görüşmelerin kırılma noktasına geldiği görülüyor. Amma Türkiye’nin tutarlı rolü ve ısrarı neticesinde Moskova görüşmelerinde Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünün kısmen korunduğu, Nahçıvan’ın Azerbaycan içinde özerk bir toprak oluşturacağı ve haklarının Azerbaycan dışında hiçbir devlete devredilemeyeceği kabul edildi.

Moskova Antlaşması RSFSR hükümeti tarafından 20 Mart 1921’de ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 21 Temmuz 1921’de onaylandı. Azerbaycan Merkez Yürütme Komitesi’nin 3 Mart 1922 tarihli oturumunda 16 Mart 1921 ve 13 Ekim 1921 tarihli anlaşmalar kabul edildi. Böylelikle bu anlaşmaların Nahçıvan’a ilişkin hükümlerinin hukuki uygulaması gerçekleştirilmeye başlandı. Azerbaycan SSC Nahçıvan üzerindeki haklarından doğan yükümlülükleri yerine getirdi. Ancak Nahçıvan’ın Azerbaycan SSC içinde özerk bir cumhuriyet olarak, yasal olarak tesis edilmesi Şubat 1924’e kadar gecikti.

SAHA YERİ ve SAHA TÜRKLERİ – ALANDAN İZLENİMLER

Ümit ŞAHİN

Sahalar (ya da literatürde yaygın bilinen adlandırmayla Yakutlar) günümüzde Türk Dünyasının en kuzeydoğusunda, Rusya Federasyonu'na bağlı Saha (Yakut) Cumhuriyetinde ve yine RF'nin Magadan ve Krasnoyar bölgelerinde yaşamaktadırlar. Saha Cumhuriyeti RF'nin¹ en büyük idarî birimidir ve ülkenin beşte birini kaplamaktadır. Ayrıca dünyada en büyük yüz ölçümüne sahip özerk bölgedir.² Türkiye'nin yaklaşık dört katı büyüklüğünde bir coğrafyada yaşayan Saha Türkleri uzun yıllar boyunca millî kimliklerini ve kültürlerini korumuş, günümüzde de yaşatmaya devam etmektedirler. Ekim 2017-Mart 2018 tarihleri arasında araştırma-inceleme amacıyla ve Haziran 2022'de Saha Cumhuriyeti'nin 100. Kuruluş yıl dönümü vesilesiyle Dış İşleri Bakanlığının davetlisi olarak bulunduğum Saha Yerinde dikkatimi çeken ilk husus (akademik kaygılarla ve bilimsel çalışma amacıyla olsa bile) dillerini öğrenen bir yabancıyı hayretle karşılamalarıydı. Sahaca-Rusça iki dilli bir ülkede yaşayan Saha Türklerine göre bir yabancı ile iletişim dili ancak ve ancak Rusça olmalıydı. Markette, çarşıda ya da sokakta herhangi Saha Türküne kendi dillerinde bir soru sorulduğunda yüksek ihtimalle ilk başta şaşkın bir ifadeyle Rusça “ne” ya da “anlamadım” cevabını verecek ardından dil tutumuna göre kendi dilinde sorduğunuz soruya Sahaca ya da Rusça cevap verecektir.

Rusların bölgeye yerleşmeye başladığı 17. yüzyılın ortalarından SSCB'nin kuruluşuna kadar Saha Türkçesi Ruslar dâhil bölgede yaşayan tüm halkların ortak iletişim diliyken SSCB'nin kuruluşundan sonra ilk önce Sahaca-Rusça sonra da Rusça-Sahaca iki dilli bir durum ortaya çıkmış ve her geçen gün bu dil durumu Saha Türkçesinin aleyhinde ilerlemektedir.

Sosyal Medyanın Saha Türkçesine Etkisi

Şehirden kırsala gidince kulaklarınız daha çok Saha Türkçesi duyacak. Saha Türklerinin büyük bir çoğunluğu hayvancılıkla uğraştığı için kırsal kesimde yaşamaktadırlar ve ikinci dil Rusça'ya şehirde yaşayan bir Saha Türküne göre daha az maruz kalmaktadır. Fakat yine de Rusça öğrenilmelidir. Çünkü üniversite okumak için, iş bulmak için iyi bir Rusça konuşuru olmak

¹ RF: Rusya Federasyonu

² Rusya Federasyonu ve Saha Cumhuriyeti yasalarına göre cumhuriyet bilinenin özerk değil RF'nin idarî birimlerinden biridir ve Saha Devleti yetkilileri diğer devletlerle ekonomik, kültürel, vs ilişkiler kurabilmektedir. Fakat Defacto bir özerklik olduğu tartışılmaz bir gerçekliktir.

gerekmektedir. 2018 yılının Mart ayında Saha Yerinin merkezî vilayetlerinden Uus Aldan vilayetinin bir köyünde tanıştığım çocuklarla Sahaca anlaşabilmek için Rusça bilmediğimi söylediğimde şaşırarak “Senin yaşında bir adam nasıl Rusça bilmez. Nasıl üniversite okudun?” gibisinden bir cevap vermişlerdi. Kırsal kesimde Saha Türkçesinin durumu kentlere ve merkeze yakın bölgelere göre daha iyi de olsa günümüzde hepimizi bir şekilde etkisi altına alan internet uygulamaları ve sosyal medya içerikleri köyde yaşayan Saha çocuklarının Rusçayla daha erken tanışmalarına ve böylece önceki kuşaklara göre daha kirli ve Rusça alıntılarının daha çok yapıldığı bir Sahacayla konuşmalarına neden olmaktadır. Tıpkı ülkemizde olduğu gibi okul çağındaki çocuklar internet fenomenlerini takip ediyor ve günlük konuşmalarında izledikleri içeriklerden alıntılar yapıyorlar. Üstüne düzenli bir okuma alışkanlığına sahip olmayan bir çocuk ise yarım yamalak bir Sahaca konuşuru oluyor. Bazen kendi akranlarıyla bile Rusça konuşmayı tercih ediyor. Kimi gençler için ise ana dilleri Saha Türkçesindeki ifade ile yerli dilleri (төрүт тыл-törüt tıl) ebeleri ile (ebe: nine) konuşacakları bir dil olmaktan ileri gitmiyor. Rusya Federasyonu’nda ve Saha Cumhuriyetinde yerli dillerin ve kültürlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması yasalar ile koruma altına alınmış olsa dâhi popüler kültürün etkisi çocukları yerli dillerinden ana dillerinden uzaklaştırıyor. Bu durum akla, yasaların başlı başına dili korumaya yetmediği ebeveynlerden başlayarak toplumda yüksek bir ana dili bilincinin gerektiğini getiriyor.

Saha Yerinde dil alanında çalışmalar yürüten akademisyenler, yazılı ve görsel medya çalışanları, dil ve kültür üzerine çalışma yürüten sivil toplum örgütleri hatta geleneksel ve çağdaş tarzda müzik yapan sanatçılar Saha Türkçesinin içinde bulunduğu bu sorunu çözmek ve çocukların Saha Türkçesine olan ilgisini artırmak için bir dizi çalışmalar yürütüyorlar. Birkaç kez benim de katkı sağladığım bu çalışmalar genellikle video platformlarında çocukların ilgisini çekebilecek Saha Türkçesinde içerikler üretmek, dünyada popüler hâle gelmiş çizgi film ve animasyonlara Sahaca dublaj yapmak, şiir-şarkı yarışmaları düzenlemek oluyor. Rusya Bilimler Akademisine bağlı olarak faaliyet gösteren Saha Yeri Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından hazırlanan ve 2018 senesinde tamamlanan 15 ciltlik izahlı sözlüğün dijital bir versiyonunun hazırlanması da bu çalışmalardan birisi. Dili korumak için kısıtlı imkânlarda yürütülen ve hazırlanan çalışmalara ve projelere emek veren az sayıda insanın gayretleri şüphesiz takdire şayan.

Saha Millî Kimliğinin Üç Ayağından Biri: Geleneksel Saha İnanışı

Saha Yerinde edindiğim izlenimlere göre; benliklerini günümüze kadar korumayı başarmış Saha Türklerinin millî kimliklerini koruyan üç temel unsur bulunmaktadır: dil, kültür ve inanış. Saha Türkçesiyle ilgili tespitlerini ve izlenimlerimi yukarıda aktardım. Din meselesi ise dil meselesinden biraz daha farklı.

Rusların bölgeye gelmesiyle ve Çarlık rejiminin vergi muafiyeti gibi birtakım politikaları ile yüzyıllardır sürdürdükleri inanışlarını yüzeysel de olsa bırakarak Ortodoksluk inancını seçen ya da seçtiğini beyan eden Saha Türkleri ateizmin rejim propagandası olduğu SSCB'nin yıkılmasının ardından atalarının dinine yönelik gösterirler. Bilimsel literatürde Şamanizm, Kamlık şeklinde adlandırılan animist-naturist bir inanışa sahip olan Saha Türkleri kendi inanışlarına geleneksel inanış, eski inanış, atalarımızın inanışı gibi çeşitli adlar vermektedirler. İslamiyet, Hristiyanlık gibi yazılı bir kitabı olmayan ve nesilden nesle aktararak günümüze ulaşan inanışları için çeşitli adlandırmaların ortaya çıkması da elbette doğaldır. Bilimsel olarak Şamanizm şeklinde değerlendirilebileceğimiz bu inanışa Saha Türklerinin büyük çoğunluğu gibi Saha inanışı demek yerinde olacaktır. Yapısı itibariyle bir doğa inanışı olan Saha inanışında bir tapınak yoktur. Fakat son yıllarda başta Saha Cumhuriyetinin başkenti Yakutsk olmak üzere Saha Yerinin çeşitli vilayetlerinde dinî ritüellerini gerçekleştirmek üzere adına arınma evi, temizlenme evi denilen yapılar inşa edilmektedir. Hatta Pazar günleri erkeklerin bir araya gelerek algıs (dua) metinlerini birlikte okuduğu toplantılar düzenlenmektedir. Bu bir bakıma Çarlık dönemi boyunca maruz kaldıkları Ortodokslaştırma politikası sonucu kaybettikleri inanışlarını tekrar canlandırma, millî kimliklerini ve gelecek nesillere aktarabilme gayretinin bir sonucudur.

Her Saha'nın Bir Geleneksel Kıyafeti Vardır

Millî bayramlarda, önemli günlerde birçok Saha Türkünün millî kıyafetlerini giyerek törenlere katılması Saha Yerinde gözlemediğim ve belki de en çok hoşuma giden şeylerden birisiydi. Anadili ve alfabe gününde Saha televizyonunu açtığımızda karşınıza çıkan sunucu sizi geleneksel kıyafetler ile karşılıyor. Üniversitede hocalar ve öğrenciler önemli günlerde derslere geleneksel kıyafetlerini giyerek geliyorlar. Erkeklerin millî kıyafetlerinin en önemli aksesuarı Saha Türkü demir ustaları tarafından yapılan bıçak, kadınların takı ustaları tarafından özenle hazırlanmış gümüşten yapılan baş ve bilek takıları, çocukların ise kendine has yapılış biçimiyle diğer ağız kopuzlarından daha farklı tınlayan ve mistik bir sese sahip olan demir kopuzdur.

Saha Türkçesinin söz varlığında da yer almayan altın (кЫҺЫЛ КӨМҮС: kılıl kömüs-kızıl gümüş) yerine kadınlar genellikle gümüş takılar takmayı tercih ederler. Saha Cumhuriyeti cumhurbaşkanı¹ ve eşi dahi törenlere bayramlara geleneksel kıyafetlerle katılmaktadır. Saha Cumhuriyetinde 21 Haziran'da resmi olarak kutlanan fakat en küçük yerleşim biriminden bütün vilayetlere kadar ayrı ayrı kutlanan ısıah (saçı) bayramında geleneksel kıyafetleriyle boy gösteren Saha Türklerini görmek sanki günümüzde kutlanan bir bayramı ya da töreni değil de adeta yüzyıllar önce Orhun nehrinin kıyısında kurultayı anımsatıyor.

Siz Latin Alfabetini Bizden Aldınız.

Türkiye Türklerine kıyasla Saha Türklerinde Türk Dünyası ve ortak köken bilinci oldukça yüksek. Bunda yine az nüfuslu olmanın ve büyük bir Türk Dünyasının küçük bir parçası olduğunu bilmenin millî kimliğine sahip çıkmak açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Türk Dünyasında Latin esasına dayalı ilk alfabeti kullanan Saha Türkleridir. İlk Saha dilbilimci Semen Novgorodov'un geliştirdiği ve 1917 yılından 1939 yılına kadar çeşitli değişikliklerle kullanılan alfabenin Türkiye Cumhuriyeti'nin harf devrimine ilham kaynağı olduğunu düşünen pek çok kişiyle tanışmıştım. Tanıştığım bu kişilerin büyük bir kısmı orta ve ileri yaşlı Saha Türkleriydi. Her ne kadar bu bilgi doğru olmasa da, böyle düşünen Saha Türklerinin Türkiye Türklerine ilgiyle bakmasına vesile olduğu bir gerçek.

Hem dört asırdır Rus egemenliğinde ve dolayısıyla Rus dili ve kültürünün etkisinde ve Ruslarla birlikte yaşamak hem de dilini, inanışını, kültürünü korumak oldukça zor ve zahmetli bir iş. Bu elbette yazımızın konusu değil. Fakat Rus devletinin son yıllarda bir politika hâline getirdiği "Rusyalılık" Saha Yeri gibi millî cumhuriyetlerde millî kimlik-Rusyalılık durumu ortaya çıkarıyor. Nüfuslarının da yarım milyon olması nedeniyle de Saha Türkleri hem Rusya Federasyonu vatandaşı olarak "Rusyalı" hem de millî kimliklerini korumanın gayretiyle bir "Saha" gibi yaşamlarını sürdürmeye, dillerini konuşmaya inançlarını yaşamaya çalışıyorlar. Millî kimliği korumanın önemini anlayan Sahalar Saha-Rusyalı, kavrayamayanlar ise ne yazık ki Rusyalı olmayı tercih ediyorlar.

¹ Saha Yerinde ve RF'nin idare biçimi cumhuriyet olan diğer tüm birimlerinde geçtiğimiz yıllarda cumhurbaşkanı unvanı kaldırılmış yerine Rusça lider, yönetici anlamına gelen "glava" (глава) sözcüğü tercih edilmiştir. Fakat Saha Türklerine bu Rusça sözcük ile birlikte Saha Türkçesinde ilî derleyip toplayan anlamına gelen "İl Darkan" unvanını hayata geçirmişlerdir.

EDEBÎ YAZILAR

İKİ DELİKANLI

Rüveyda YERLİ

İki delikanlı... Yolları kesişmiş dünyanın bir köşesinde. Gerisi onlara kalmış, ya merhaba ya güle güle. Eğer ikisi de olmuyorsa birbirlerinde kalmışlar demektir. Bunu ilk fark eden pes etmeye en yakın olandı. Yakınken uzak olmak zordu. Daha da zoru; uzak durmak zorunda oluştu. “Heves olsa” dedi kendi kendine; “Heves olsa boş vakitlerimde gelirdi aklıma. Ama o her vakitte aklımda.” dedi yüreğinin sızısı yüzüne acı bir tebessüm gibi yerleşirken. Hislerinin bu denli yoğun olmasının da bir sebebi vardı. Karar vermeli ve bu kararından dönmemeliydi. Hava kapalı, içi sıkıntılıydı. “Son bir kere daha göreyim. O zaman kendimden emin olayım.” diye geçirirken içinden duraksadı, adımları yavaşladı. Kendinden emin olmak mı? Bir karara varmış mıydı ki emin olacaktı? Aklından geçenleri yüreğine itiraf edemedi adımları onu köprüye doğru götürdü. Çok hızlı çıkmasa da yüreğindeki ağırlığı taşımaktan nefes nefese kalmıştı. Bir de öksürük tuttu ki nefes alabilsin. İhlamurun gövdesine elini dayayıp bekledi, asırlarca sanki. Gerçek ile kendi gerçeği arasındaki o ince çizgi silikleşmeye başlamıştı, tekrardan. Evet, tekrardan, çünkü ilk kez sınırda, görevdeyken olmuştu. Yeşil üniformanın kırmızılar içinde nasıl kaybolduğunu gördüğündeydi. O günkü gibi kontrolü kaybetmemek için yürümeye başladı. Kendini toparlamaya çalıştı. Oraya vardığında ona ne açıklama yapacağını bulmaya çalışıyordu. Doğruca onu görmeye geldiğini söylese çok mu ileri gitmiş olurdu? Ne olacaksa olsundu. Ya hep ya hiç diye düşündü. Ne olacaksa olsundu. Zaten ya vardı ya da yoktu. Varlığından emin olduğu tek şey kabullenemediği duygularıydı. Ne olacaksa olsundu. Ama varacağı yere yaklaştıkça yüreği kuş gibi çırpınmaya başladı. Gerçekler bir bir kendini göstermeye başlamıştı ki az önceki cesareti silinip gidiyordu. Atacak adımı kalmadığında da anlamıştı hiçbir şeyin aklında canlandığı gibi olamayacağını. Aslında her ihtimali düşünüyordu, mesleki deformasyondan bu, ama konu gücünün yetemeyeceği bir sevgi ise kalbi aklına galip gelip neye inanacağına karar vermeye başlıyordu. Tehlikeliydi, hem de çok. Verilen emirlere uymazdı kalbi. Çünkü kalp bir kere başa geçtiğinde, devirebilmek için acı çekmeyi göze almalıydı insan. İşte bu yol ayrımında gördü gözleri onu. Gülüyordu mutlu gibi. Dünya umurunda değilmişçesine. Hâlbuki onu böyle hayal etmemişti. “Vatanımdaki bunca

acıya kederlenmiştir.” diye geçiriyordu hep içinden. Sonra onu haklı çıkarmak istedi. Belki de bütün gün hüznüydü, yanında duran adam abisiydi, onu görünce neşelenmişti. Hem kendi de gülmüyor muydu arada sırada? Gülüyor muydu? Böyle mi? Bu kadar içten gülmemişti hiç şubattan beri. Hayır, bu kadın hayallerinde yaşattığı kadın olamazdı. Bu kadar gamsız olamazdı. Bu gülüş özel olmalıydı ve sadece bir kişiye armağan etmeliydi. O da kendisi olmalıydı. Vazgeçecek gibi oldu, arkasını döndü, düşündü. “Hani ne olacaksa olsun?” dedi kendi kendine. Tekrar arkasını döndüğünde onu orada göremedi. Sevinmeli mi üzülmeli mi, bilemedi. Sonra derin bir nefes aldı. Hâlâ kararsızdı ama içinde bir şeyler artık belirginleşiyordu sanki. Gidip konuşmanın ona ne faydası olacaktı? Ne geçecekti eline? Diyelim ki bir yola çıktılar, iki taraf da birbirini olduğu gibi kabul edecek miydi? İşte bundan hiç emin değildi. “Ben” dedi kuşların, ağaçların duyabileceği kadar gür, kendisinin duyamayacağı kadar sessiz; “Ben kendimden vazgeçmem.” dedi uzun bir bekleyişten sonra. Biliyordu çünkü onun kendisinden neler isteyeceğini; mesleğini bırak diyemese de masa başına geç diyecekti, yatırım yapma bahanesiyle yetimlerine para göndertmeyecekti hatta arkadaşlarını ziyaret etmesini saçma bulacaktı. Ama onlardan başka kimi vardı ki şu hayatta. Hafta sonları sivildeyken başka ne yapardı? Uyanırdı sabah erkenden, sanki komutanın karşısına çıkacak gibi tıraş olur, geceden ütüleyip hazırladığı sivil kıyafetlerini giyip çıkardı yola. Önce iki sokak ötedeki çiçekçiye uğrayıp bir demet papatyayla, üç tane karanfil alırdı. Sonra tutardı şehitliğin yolunu. Uzaktı ama o yolu yürümeyi seviyordu. Kapıda bayrağa selam verip dua okuyarak girerdi içeri. Önce can yoldaşının yanına giderdi. Papatyaları ona bırakırdı. Papatya alırdı ona çünkü bir bahar sabahı dağda gelişigüzel çıkan papatyaları kanıyla sulamıştı. Getirdiği her papatya da onu tanırmışçasına canlanır, parlaklaşırdı. Bir yandan papatyaları izler bir yandan da dertleşirdi dostuyla. Neler oldu neler bitti tek tek anlatırdı. Artık anlatacağı bir şey kalmayınca da müsaade isteyip kalkardı yanından. Ardından elinde terleyip de yapış yapış olan karanfilleri hemen yanında yatan güzeller güzeli komutanına uzatırdı. Her hafta gelir onu görmemiş gibi yapardı. Ama bilirdi o da dinlerdi onu. Ama bir şey diyemezdi. Rahat rahat konuşamazdı, çekinirdi ondan. Sadece şunu derdi: “Sevdiğinizi bildiğimden karanfil getirdim. Aslında gül alacaktım ama gülü ben severim. Gülü bana getirsinler.” Deyip nazikçe bırakırdı soğuk toprağın üzerine. Sonra yerde mi gökte mi yürüdüğünü bilemeden kendini manevi çocuklarının yanına atardı. Onlarla neşelenir, onlarla yer içerdi. Akşama kadar hiç durmadan oyunlar oynarlar, güreşirler, saç yaparlar, evcilik oynarlardı. Hiçbirinden de gocunmazdı. Hep kendini düşünürdü onlara yaklaşıırken. Küçükken onun da böyle bir abisi olsaydı belki o da çocukluğunu yaşayabilirdi.

Küçük bedenlerde kocaman insanlar olmak zorunda kalmazlardı. Evet, hiç çocukluğunu yaşayamamıştı, hiç anne yemeği yiyememişti, hastalandığında hiç nazlanmamıştı. “Belki” demişti “Belki o benim evim olur, yuvam olur, sıcak bir yemek pişer, zile basıp eve girerdi. Ama hayır, o hayallerindeki gibi biri değildi. Onu düşününce yine yüreğine bir acı bastırdı. Hayatı film şeridi gibi gözünün önünden geçip bittikten sonra fark etti ki çoktan uzaklaşmıştı ondan, hem bedenen hem yürekten. Geriye dönüp bakmamalıydı. Yoluna devam etmeliydi. Kalbine devrim yapabilmek için acıyı göze almıştı ve artık emindi kendinden.

BİLMEM

Üşüyorum bakışların bana değince

Belki de hastayım siperim ince,

Anlarsın ruhumu az dinleyince

Kalbim dengin, aklım çeyrek...

Senden koşarak kaçsam mı bilmem,

Kalbimi yoluna açsam mı bilmem,

Geçmişe takılıp düşsem mi bilmem,

Kalbim yaralı, aklım seyrek...

Cesur değilim çok darbe aldım,

Yoldaş sandım da hep yolda kaldım,

Aklımı çayıra, dağa, çimene saldım,

Kalbim ürkek, aklım yeksek...

Dilan KELEŞ

ÇIKTIM

Çıktım. İniyordu yavaşça
Kışın alacakaranlığı toprağa.
Tazeydi geçen günler,
Aldanıp geldiler karanlıktan.

Geldiler ve durdular arkasında,
İlkbahar hakkında şarkılar söylediler
rüzgârla...

Ve ben yürüdüm sessiz adımlarla,
Sezerek derinliklerdeki sonsuzluğu.

Ah, canlıydı en güzel günler!
Derinliklerden gelen şarkılarımızın
arasında,

Geldi alacakaranlık yeryüzüne
Ve rüyalar yükseldi sonsuzluğa!

Aleksandr Blok, 1901

Çev. Ahmet Muhammet ÇAKAR

GECE, SOKAK, FENER, ECZANE

Gece, sokak, fener, eczane
Anlamsız ve sönük bir ışık,
Hiç olmazsa bir çeyrek asır daha yaşa,
Çare yok, bir şey değişmeyecek artık.

Öleceksin, baştan başlayacaksın yine,
Eskiden olduğu gibi tekrar edecek her şey:
Kanaldaki buz dalgaları, gece,
Sokak, fener, eczane...

Aleksandr Blok, 1912
(*Plyaski smerti eserinden bir bölüm*)

Çev. Ahmet Muhammet ÇAKAR

GİDEMİYORUM

Geçen hafta seni gördüm rüyamda

Ders edebiyat, tahta kapkara,

Uyanıyorum hıçkırıklarla

Yalan diyorum gördüğün

İnanma!

Uyan ve gör,

O gitti

O gidecek

Sen de git,

Gidemiyorum...

Ne zaman gidecek olsam

Sana çıkıyor yolum...

Dün yine

Seni gördüm rüyamda...

Ders edebiyat, tahta kapkara

Uyan diyorum

Uyan artık

O gitti

Geri dönmeyecek

Sen de git,

Gidemiyorum...

Dilan KELEŞ

SEVDA ÇİÇEĞİ

Bir şiir söner gönlümün tüteceği,
Derinlerde kalmış uzunca bir zaman.
Kim ne anlamış şu yoksul mutluluktan?
Kimin payına düşmüş sevda çiçeği.

Yavaş yavaş duyurmadan meleklerle,
Hangi yıldızı süzmeliyim gözünden
Işığını sarıp ipek mendillere,
Sırrını kimseciklere göstermeden.

Akşam vakti zamansız öten bülbüller,
Bize haber verir mi, sevda çiçeği?
Kanatları parça parça güvercinler,
Mutluluğu bilir mi sevda çiçeği?

İlhami KOÇ

KİTAP ÖNERİLERİ

